

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

Кафедра дошкільної і початкової освіти

Касяненко Анна Володимирівна

**РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник

_____ Є.Д. Харькова,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної і початкової освіти

«_____» _____ 2021 року

Виконавець

_____ А.В. Касяненко

«_____» _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ В ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	
1.1. Обдарованість як інтегральна характеристика особистості дітей старшого дошкільного віку.....	6
1.2. Психологічний портрет і творча уява обдарованої дитини старшого дошкільного віку.....	10
1.3. Психолого-педагогічні умови та засоби розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	17
Висновок до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ В ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Програма розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	28
2.2. Констатувальна діагностика розвиненості творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	36
2.3. Перебіг і результати реалізації експериментальної програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	41
Висновки до розділу 2.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ	56
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільний вік – період бурхливих інтеграційних процесів психіки. Це також період становлення і розкриття здібностей особистості. Обдарованість у дошкільному віці можна розглядати як потенціальні можливості подальшого психічного-педагогічного розвитку зростаючої особистості – одним з показників цього є особливості її творчої уяви. Пошук шляхів психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованих дітей, створення умов для розкриття їх унікальних творчих можливостей є нині одним з основних напрямків модернізації системи дошкільної освіти в Україні. А одне з пріоритетних завдань національної освіти в Україні – ранній вияв, навчання та виховання обдарованих дітей і зокрема, розвиток їх творчої уяви.

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Конвенції про права дитини» (1989 р.), ««Робоча концепція обдарованості»» (2020 р.), Концепції «Нова українська школа (2016 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.).

Аналіз досліджень і публікацій. Створенню умов розвитку творчої уяви особливу увагу приділяли: Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.М. Дьяченко, Д. Б. Ельконін, О. Є. Кравцова, В. Т. Кудрявцев, О. М. Леонтьєв, З. М. Новлянська, О. М. Поддьяков, С. Л. Рубінштейн, О. Є. Сапогова й ін. Тим часом практика свідчить, що багато обдарованих дітей дошкільного віку без відповідної підтримки, без стимулювання їх розвитку не можуть досягти того високого рівня, на який вони потенційно здатні. Потрібні спеціальна допомога та підтримка з боку психологів у розвитку обдарованої особистості – зокрема, її творчої уяви. Відомо, що обдарованим дітям притаманна нерівномірність (дисинхронія) у розвитку, тому виникає потреба у використанні комплексних програм розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку, спрямованих на надання їм гармонійного характеру. Відтак,

зазначена проблема дослідження пов'язана з розробкою комплексної програми з розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку та її реалізацією у практиці виховання та навчання дітей старшого дошкільного віку. Враховуючи складність вирішення проблеми, її практичну значущість для удосконалення освітнього процесу дітей старшого дошкільного віку, а також недостатність її вивчення, ми обрали таку тему магістерського дослідження: *«Розвиток творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку»*

Мета дослідження полягає в розробленні та експериментальній перевірці ефективності програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Відповідно до мети сформульовано *завдання дослідження*:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти проблеми розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити програму розвитку творчої уяви для обдарованих дітей старшого дошкільного віку.
3. Здійснити констатувальну діагностику розвиненості творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку
4. Експериментально перевірити ефективність програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес творчого розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: програма розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Матеріали та методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і дослідних даних, застосованих для виявлення стану розробки досліджуваної проблеми, вивчення основних понять дослідження; *емпіричні*: педагогічний експеримент перевірки програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого

дошкільного віку; *методи математичної статистики*: аналіз результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* розроблено та експериментально перевірено програму розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку; *охарактеризовано* особливості розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №12 «Олімпійський» м. Суми Сумської області програму розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Установлені наукові факти, положення та висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, а також у процесі написання курсових та магістерських робіт.

Апробація результатів та публікації. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 2-х науково-практичних конференціях. За результатами дослідження опубліковано 2 статті (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел 55, додатків та таблиць. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 66 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 56 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ В ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Обдарованість як інтегральна характеристика особистості дітей старшого дошкільного віку

Вивчення дитячої обдарованості як психічного явища від самого початку актуалізовано освітньою практикою. У розвитку цієї інтегральної особистісної характеристики освіта виступає як один із провідних чинників. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні передбачає гармонійний та всебічний розвиток дітей старшого дошкільного віку, формування його особистості, створення в умовах закладу дошкільної освіти розвивального життєвого простору. У сучасній психології на основі слова «обдарованість» створено два терміни: обдаровані діти та дитяча обдарованість. О.І. Савенков терміном обдаровані діти позначає особливу групу дітей, що випереджають однолітків у розвитку. Термін дитяча обдарованість, навпаки, не передбачає селекції, а наголошує на тому, що кожна людина має певний інтелектуально-творчий потенціал [36].

Перш ніж вирішувати питання про реалізацію поставлених завдань нашого дослідження, таких як проведення відбору обдарованих дітей старшого дошкільного віку та створення системи занять для обдарованих дітей, треба визначити обдарованість на концептуальному рівні. Далі на цій основі розробити загальну схему діагностичної роботи і методичний інструментарій.

Проблемі обдарованості присвячено наукові дослідження вітчизняних психологів: Д.Б. Богоявленської, Н.С. Лейтес, Б.Г. Ананьєва, О.М. Леонтьєва, О.М. Матюшкіна, Н.Б. Шумакової, О.І. Щебланової, І.С. Аверіної, М.О.Холодної, Г.Д. Чистякової, М.Є. Веракси, В.С. Юркевич, В.О. Моляко, О.І. Кульчицької, Я.О. Пономарьова, С.Д. Максименко, Р.О. Семенової, О.Л. Музики, І.І. Карабаєвої та ін. [18-32]. У нашій педагогічній літературі

вивчення проблеми обдарованості пов'язане з іменем Н.С. Лейтеса, який зазначав, що з віковими особливостями щільно переплетені сприятливі умови для становлення тих або інших аспектів розумових здібностей.

У «Робочій концепції обдарованості» уявлення про обдарованість викладено так: «Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді визначними досягненнями (чи має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому або іншому виді діяльності. Таке визначення значною мірою не збігається зі звичним уявленням про обдарованість як високий рівень розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку: обдарованість трактується як системна якість, що характеризує психіку дитини загалом. При цьому саме особистість, її спрямованість, система цінностей ведуть за собою розвиток здібностей і визначають, як буде реалізоване індивідуальне дарування.

Учень і послідовник В.О. Моляко О.Л. Музика поділяє думку представників діяльнісного підходу, що здібності та обдарованість як вищий рівень розвитку здібностей не вроджена причина високої результативності в тій чи іншій діяльності, а насамперед наслідок розвитку вроджених задатків у діяльності. Дослідник стверджує, що для формування обдарованості визначальними є не вроджені задатки, а певні мотиваційні інтенції, які є наслідком взаємодії свідомості суб'єкта з умовами навколишнього середовища.

О.О. Музика та О.Л. Музика у своїх дослідженнях розкривають проблеми мотивації творчої активності, розвиток здібностей та обдарованості, ціннісні аспекти становлення особистості [39]. О.Л. Кононко у своїх дослідженнях розкривала проблеми обдарованості в сучасній педагогіці, методику діагностики інтелектуальної обдарованості, особливості обдарованих дітей [27].

І.І. Карабаєва вивчає проблему комплексного підходу виявлення обдарованих дітей старшого дошкільного віку, особливостей підтримки

обдарованих дошкільників, методів ознайомлення обдарованих дошкільників з буквеними знаками на образній основі [19].

У своїх дослідження В.У. Кузьменко вивчає не тільки змістові та організаційні особливості обдарованості, але й визначає сутність, компоненти та рівні прояву естетичної обдарованості дітей дошкільного віку [22]. Так, на основі визначення сутності естетичної обдарованості, дослідниця виокремлює компоненти таких якостей, серед яких провідними виступають: потребово-мотиваційний, що містить потребу в сприйнятті та створенні естетичного; емоційно-почуттєвий, що характеризує виявлення та переживання естетичних почуттів; оцінювально-регулятивний, що характеризує сформованість адекватної самооцінки та оцінки естетичного; операційно-діяльнісний, що передбачає наявність вміння створювати естетичне. У наукових роботах В.У.Кузьменко охарактеризовано рівні прояву естетичної обдарованості дітей дошкільного віку, визначено компоненти та виділено критерії естетичної обдарованості, описано теоретичну модель структури естетичної обдарованості та методику діагностики естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку [23].

Існує певна залежність між віком, в якому виявляється обдарованість, і сферою діяльності. Найбільш рано дарування виявляється у сфері мистецтва, особливо в музиці. Трохи пізніше обдарованість виявляється у сфері образотворчого мистецтва. У науці досягнення значущих результатів у вигляді видатних відкриттів, створенні нових галузей і методів дослідження відбувається зазвичай пізніше, ніж у мистецтві.

Подальший розвиток вітчизняної наукової думки продовжив Романченко О.Л. Згідно з його концепцією творчої обдарованості [45] творчий шлях пізнавального процесу припускає внутрішню мотивацію як основну умову, необхідну для прояву творчих можливостей, до виявлення проблем, пошуку оригінального рішення та саморегуляції процесу, образного уявлення та уяви [46, с. 36]

Найзагальнішою характеристикою та структурним компонентом творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби, що становлять психологічну основу домінантності пізнавальної мотивації порівняно з іншими її видами. Домінуюча у творчої дитини пізнавальна мотивація виражається у формі дослідницької, пошукової активності і виявляється в нижчих порогах (тобто вищою сензитивністю) до новизни стимулу, новизни ситуації, виявлення нового у звичайному. Із творчим розвитком обдарованої дитини дослідницька активність перетворюється у вищі форми і виражається як самостійна постановка запитань і проблем стосовно нового та невідомого. Розширюється дослідницький діапазон, розвиток здійснюється як пошук відповідей на власні запитання та проблеми, якими визначається вибірковість творчого наuczіння дитини. З цього етапу основним компонентом розвитку творчих здібностей стає проблемність. Вона забезпечує постійну відкритість дитини новому, виражається в пошуку невідповідностей і суперечностей (М.М. Поддьяков), у власній постановці нових запитань і проблем. Кожна невдача народжує пізнавальну проблему, викликає дослідницьку активність і забезпечує можливість переходу до вищого етапу в розвитку творчих здібностей.

Отже, дитяча обдарованість, на відміну від обдарованості дорослої людини, має свої специфічні особливості: 1) часто виступає як прояв закономірностей вікового розвитку (наприклад, діти старшого дошкільного віку характеризуються особливою схильністю до засвоєння мов, високим рівнем допитливості); 2) під впливом зміни віку, освіти, освоєння норм культурної поведінки, типу родинного виховання може відбуватися «згасання» ознак дитячої обдарованості; 3) своєрідність динаміки формування дитячої обдарованості нерідко виявляється у вигляді нерівномірності (неузгодженості) психічного розвитку; 4) прояви дитячої обдарованості часто важко відрізнити від навченості (або ширше – ступеня соціалізації), що є результатом сприятливіших умов життя дитини [6, с. 9-11].

Аналізуючи роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників, ми дійшли висновку, що нині більшість педагогів визнає якісну своєрідність і характер розвитку обдарованості результатом складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціокультурного середовища, опосередкованої діяльності дитини. При цьому особливе значення має власна активність дитини, а також педагогічні механізми саморозвитку особистості, що лежать в основі формування і реалізації індивідуального дарування.

1.2. Психологічний портрет і творча уява обдарованої дитини старшого дошкільного віку

У реальних життєвих умовах у поле зору вихователів закладів дошкільної освіти потрапляють тільки ті обдаровані діти, які вже змогли проявити, деякою мірою актуалізувати свої природні можливості. А діти, для яких соціокультурні умови склалися несприятливо, зараз мають досить низькі можливості реалізації життєвої активності [9, с. 63]. Тому своєчасне виявлення таких дітей старшого дошкільного віку є однією із завдань у роботі вихователя закладу дошкільної освіти.

Більшість дослідників (О.І. Савенков, О.І. Кульчицька, В.У. Кузьменко, Н.В. Степанець, О.К. Ягловська, А.В. Родіонов, М.М. Янковчук, Н. Білоус) дотримується думки, що ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини старшого дошкільного віку, які виявляються в її реальній діяльності та можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. Тому, описуючи педагогічний портрет обдарованої дитини старшого дошкільного віку, коректно буде говорити насамперед про ознаки обдарованості в діяльності, а відтак про психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку, які часто є наслідками наявності тієї чи іншої ознаки [36,25].

Отже, обдарованих дітей старшого дошкільного віку, як правило, відрізняє високий рівень допитливості і дослідницька активність. Педагогічні дослідження довели, що у таких дітей підвищена біохімічна та електрична активність мозку. Недостатність інформації, яку можна засвоїти і переробити,

обдаровані діти сприймають боляче. Тому обмеження їх активності викликають негативні реакції невротичного характеру.

Повно портрет особистості обдарованої дитини описав О.І. Савенков, пропонуючи перелік якостей, які є характерними для таких дітей [36].

1. Допитливість. Кількість, складність і глибина запитань, що їх ставлять обдаровані діти, набагато перевищують аналогічні показники у їхніх однолітків. Крім того, значна частина запитань може бути настільки складною й вимагати таких глибоких і багатогранних знань, що на них важко відповісти навіть фахівцям. Дослідник наголошує, що обдарована дитина дістає насолоду від самого процесу пізнання, тоді як просто здібну дитину значно більше турбує результат. [10].

2. Надчутливість до проблем. Одна з найважливіших якостей справжнього творця – здатність дивуватися і бачити проблеми та суперечності, особливо там, де іншим все видається зрозумілим.

3. Надситуативна активність (пізнавальна самодіяльність) проявляється у прагненні до постійного заглиблення у проблему (здатність до ситуативно нестимульованої діяльності).

4. Високий рівень розвитку логічного мислення. Діти з випереджальним розвитком характеризуються вищим рівнем розвитку пізнавальної сфери, вищим рівнем і якістю аналітико-синтетичної діяльності когнітивних структур, більшою їх розчленованістю порівняно з дітьми звичайного розвитку, але деякі підструктури інтелекту хлопчиків відзначаються нерівномірністю розвитку [10, с. 142].

5. Підвищений інтерес до дивергентних задач (так умовно називаються задачі, що мають не одну, а безліч правильних відповідей).

6. Оригінальність мислення - здатність висувати нові неочікувані ідеї, що відрізняються від широко відомих, банальних.

7. Гнучкість мислення. Здатність швидко та легко знаходити нові стратегії вирішення, установлювати асоціативні зв'язки та переходити (у мисленні та поведінці) від явищ одного класу до інших, часто далеких за змістом.

8. *Продуктивність мислення* - здатність генерувати велику кількість ідей.
9. *Легкість асоціювання* виражена в умінні знаходити аналогії там, де традиційно вони не вбачаються, у здатності знайти шлях до розв'язання проблеми, використовуючи різну інформацію.
10. *Здібність до прогнозування*.
11. *Висока концентрація уваги* виражена у високому ступені заглиблення в задачу, у можливості успішного налаштування, навіть за наявності перешкод, на сприйняття інформації, що належить до обраної мети. Обдаровані дошкільники не відчують самотності, не нудьгують наодинці із собою, дістають насолоду від своїх занять і в цей час не потребують спілкування з однолітками [10, с. 28-29].
12. *Відмінна пам'ять*.
13. *Здібність до оцінки*. Здібність до оцінки – похідна критичного мислення. Вона передбачає можливість оцінки продуктів власної діяльності, а також розуміння як власних думок і вчинків, так і дій, думок і вчинків інших людей.
14. *Особливості схильностей* та інтересів у обдарованих дітей часто дуже широкі і при цьому стійкі та усвідомлені.
15. *Самостійність* як особистісна властивість передбачає: по-перше, незалежність думок і дій, здатність самому, без сторонньої допомоги і підказки реалізовувати важливі рішення; по-друге, відповідальність за свої вчинки та їх наслідки; по-третє, внутрішню впевненість у тому, що така поведінка можлива і правильна.
16. *Лідерство*. Основна причина схильності обдарованої дитини до командування однолітками її інтелектуальна перевага над ними, гнучкість і швидкість її мислення.
17. *Особливості емоційного розвитку*. У більшості обдарованих дітей простежується підвищена вразливість і пов'язана з нею особлива емоційна чутливість, що має вибіркового характеру і пов'язана насамперед зі сферою їх наочного інтересу. Підвищена реактивність здебільшого виявляється у схильності до бурхливих афектів. Ці діти можуть справляти враження

істеричних, коли у складних ситуаціях виявляють явно інфантильну реакцію, наприклад, критичне зауваження викликає в них одразу сльози, а будь-який неуспіх відчай.

19. Високий рівень розвитку уяви. Для обдарованої дитини уява виступає основною характерною якістю. Незвичайні підходи до вирішення завдань, оригінальні асоціації, незвичайні ракурси розгляду проблеми все це характерне для обдарованої дитини і є результатом уяви [10].

Позитивним зрушенням у вітчизняній системі освіти є те, що у Базовій програмі розвитку «Я у Світі» для дітей дошкільного віку приділено увагу особливим дітям і визначено характеристику обдарованої дитини [3]. Попри те, що обдаровані діти мають багато безумовних переваг перед своїми однолітками, їм доводиться стикатися зі специфічними *труднощами*. Насамперед це пов'язане зі ставленням батьків до обдарованості своїх дітей: якщо обдарованість має вияв у якійсь специфічній галузі (музиці, малюванні) то ці заняття заповнюють все життя дитини, що стає бар'єром для повноцінного розвитку інших здібностей. Намагаючись захистити свою обдаровану дитину від негативного впливу менш обдарованих однолітків, деякі батьки позбавляють спілкування дітей з друзями. Батькам і педагогам важко зрозуміти, що більшість обдарованих дітей має негативну Я-концепцію, яка деякою мірою є наслідком перфекціонізму, характерного для багатьох обдарованих дітей.

Головна, практично обов'язкова особливість сім'ї будь-якої обдарованої дитини – висока увага до дитини, коли все життя сім'ї зосереджене на ній. Часто-густо така увага призводить до симбіозу, щільного переплетення пізнавальних і особистих інтересів батьків і дитини. Нерідко батьками таких обдарованих дітей є літні люди, для яких дитина – єдиний сенс життя. Ще частіше обдаровані діти є єдиними дітьми в сім'ї, і увага батьків спрямована лише на них. Визначена «дитиноцентричність» сім'ї обдарованої дитини, фанатичне бажання батьків розвинути її здібності має у низці випадків і свої негативні аспекти.

Кожна сім'я, в якій росте особлива дитина, рано чи пізно стикнеться з низкою проблем, розв'язати самотійно які буде нелегко. У своїх дослідженнях Р.І. Пугачова виділяє кілька груп батьківських проблем стосовно виховання обдарованих дітей:

1. Проблеми, пов'язані з неправильним розумінням обдарованості. Часто батьки розуміють неправильно сутність обдарованості. Обдарованість розглядають або як лише інтелектуальну, а високий рівень розвитку мовлення, мислення батьки вважають як обдарованість і, відповідно, невисокий рівень їх розвитку як брак обдарованості.

2. Проблеми, пов'язані з діагностикою обдарованості. Батьки обдарованих дітей часто мають проблеми зі здійсненням грамотної діагностики дитини.

3. Ставлення батьків до обдарованості своєї дитини. Коли факт обдарованості вже зрозумілий, ставлення до нього може бути дуже різним: а) неприйняття факту обдарованості дитини. В цьому випадку батьки вважають, що «талант сам проб'є собі дорогу», відповідно особливого навчання, розвитку дитина, як правило, не отримує. Проте дослідники довели, що обдарована дитина потребує спеціальної програми і своєрідного розвивального середовища, а часто і допомоги у налагодженні спілкування з іншими людьми; б) заперечення факту обдарованості дитини. При запереченні факту обдарованості батьки відчувають страх перед особливістю дитини, сприймають це як «покарання». В цьому випадку дитина не отримує належної підтримки. Батьки або не допомагають, не сприяють розвитку дитини, або допомагають, сприймаючи це як «важку працю», що створює ситуацію психологічного дискомфорту в дитини; в) підкреслення факту обдарованості. [11, с. 260].

Наявність тієї чи іншої проблеми у вихованні обдарованої дитини зумовлена і ставленням дорослих до факту дитячої обдарованості. Виникнення певного ставлення батьків формується через розуміння проявів обдарованості дітей. Продовжуючи вивчати проблеми обдарованих дітей

старшого дошкільного віку, Н.А. Карпенко дослідила розвиток розуміння батьками таких проявів і *виділила категорії батьків за низкою критеріїв*. Категорії батьків за мірою прийняття факту обдарованості поділять на два типи. *Перший тип* батьків досить адекватно оцінює можливості дитини, вибудовує стратегію взаємодії з нею, сприятливу для розвитку її здібностей і особистості загалом, але при цьому не користується терміном «обдарована», не вважає її обдарованою. *Другий тип* батьків адекватно оцінює можливості своєї дитини, вважає її обдарованою, здібною чи дуже здібною (визнають факт обдарованості, поважає її індивідуальність, створює умови для розвитку обдарованості і формування творчої особистості) [18].

Категорії батьків за рівнем розуміння проявів обдарованості дітей науковець поділяє на три типи. *Першому типу батьків* властивий низький рівень розуміння проявів обдарованості: відображення в основному зовнішніх, поведінкових особливостей дитини (констатація проявів) і меншою мірою внутрішньо особистісних. Однак цей тип батьків приймає дитину цілісно. *Другому типу батьків* властивий середній рівень розуміння проявів обдарованості: дискретність, схильність до відображення внутрішніх, але окремих, як правило, чітко виражених і не завжди стійких якостей особистості обдарованої дитини. *Третьому типу батьків* властивий високий рівень розуміння проявів обдарованості: цілісність відображення та здатність батьків помічати стійкі внутрішні особливості особистості їхньої дитини.

Н.А. Карпенко у своїх дослідженнях виділила *етапи пізнання обдарованості у дитини старшого дошкільного віку*. На *першому етапі* батькам властиве безпосереднє чуттєве відображення зовнішніх проявів динамічних особливостей дитини, а також фіксація «здобутків», одночасне їх оцінювання та реагування на них. На *другому етапі* батькам властиве оцінювання внутрішніх педагогічних якостей особистості дитини, проникнення в сутність її стійких властивостей і станів, інтерпретація батьками поведінки і діяльності дитини через пізнання їх змісту, мотивів [18]. Інтелектуальні обдарування дітей старшого дошкільного віку мають специфічні особливості:

можуть зникати через низку причин. У спеціальній психолого-педагогічній літературі все різноманіття форм зникнення дитячої обдарованості можна звести в основному до таких типів: *кризи креативності, кризи інтелектуальності, кризи мотиву досягнень* [18]. Тому, щоб запобігти негативним наслідкам, слід здійснювати психолого-педагогічну підтримку обдарованих дітей. Саме про таку потребу педагогічної підтримки говорить І.І. Карабаєва [19].

З огляду на перелічені особливості обдарованої дитини дошкільного віку, Н. Довгань запропонувала модель дитячої обдарованості, яка має *три блоки* [6].

1. *Перший блок* – це мотивація до певного виду діяльності (у випадку дитячої обдарованості це пізнавальна активність. Згідно з концепцією обдарованості Т.В.Романченко, творчий процес передбачає внутрішню мотивацію як основну умову, необхідну для прояву творчих можливостей [46].

2. *Другий блок* – операціональний, який практично всі дослідники характеризують через поняття здібностей (Л.А. Венгером доведено положення про те, що в старшому дошкільному віці формується загальна інтелектуальна здібність до наочного моделювання, яка пронизує всі типи мислення дошкільника та впливає на розвиток як наочно-образного, так і логічного мислення).

3. *Третій блок* – блок реалізації в різних видах дитячої діяльності.

Отже, отримані дані з цієї проблеми, наведені у психологічній літературі, інтерпретуються неоднозначно, а тому недостатньо з'ясовані. Обдарованість існує лише у постійному русі, у розвитку, вона свого роду сад, який потрібно невпинно обробляти. Так само і творчий дар: він не терпить застою і самозадоволення. Він існує лише в динаміці або розвивається, або згасає.

1.3. Психолого-педагогічні умови та засоби розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Взаємодіючи з об'єктивним світом, людина не лише сприймає, запам'ятовує, осмислює цей світ, а й створює образи того, з чим вона безпосередньо не зустрічалася. Ці образи можуть відображати події, факти, явища, свідком яких вона не була. Часто в житті доводиться створювати образи таких об'єктів, яких не існує в дійсності. Цей процес називають уявою або фантазією. Він значно розширює і поглиблює пізнання світу. Отже, поряд зі сприйманням, пам'яттю і мисленням уява є одним з важливих пізнавальних процесів людини.

Основоположник психоаналізу З. Фрейд розглядав уяву як первинну, початкову форму дитячої свідомості. Принцип задоволення, який панує в ранньому дитинстві, знаходить своє відображення у фантазіях і мареннях дитини. Згідно з З. Фрейдом свідомість дитини до певного віку вільна від реальності і лише обслуговує її бажання. Приблизно ту саму позицію продовжує розвивати Ж. Піаже. Початковою точкою розвитку дитини, вважає Ж. Піаже, є мислення, не спрямоване на дійсність, тобто міражне мислення або уява. Дитячий егоцентризм є перехідним ступенем від уяви до реалістичного мислення. Що молодша дитина, то більше її думка спрямована на уявне задоволення особистих бажань. Лише у старшому віці дитина починає розуміти реальність і пристосовуватися до неї [10].

Отже, у зарубіжній психолого-педагогічній літературі можна визначити три основні підходи до походження уяви.

1. Ж. Піаже, З. Фрейд пов'язують генезис творчих процесів із дозріванням певних структур.

2. М. Вертгеймер, К. Коффка, Р. Арнхейм розвиток уяви розглядають як поєднання досвіду індивіда та ходу його біологічного розвитку.

3. О. Бен, Т.А. Рібо повністю пояснюють походження і розвиток уяви накопиченням індивідуального досвіду.

Серед сучасних науковців продовжують вивчати проблему формування і розвитку уяви О.М. Дьяченко, В.Т. Кудрявцев, О.Є. Кравцова та ін. [6].

Дослідниця Н.Довгань вважає, що уява – основа будь-якої творчості, і припускає, що існують деякі загальні закони, за якими вона розвивається і виявляється, закони, загальні для всіх видів творчої діяльності [6, с. 11]. Уява – це як чутливий музичний інструмент, оволодіння яким відкриває можливості самовираження, вимагає від дитини знаходження і виконання власних задумів і бажань [6, с. 14].

Отже, у вітчизняній психолого-педагогічних дослідженнях уява виступає як відображення навколишньої дійсності як соціальна за своєю природою і активно розвивається саме у дітей старшого дошкільного віку. Незважаючи на таку кількість досліджень, феномен уяви залишається загадковим і в наші дні.

Отже, можна помітити, що у психолого-педагогічних дослідженнях існує традиція розглядати уяву як деякий психолого-педагогічний процес разом зі сприйманням, пам'яттю, увагою та ін. Останнім часом все більше поширення набуває розуміння уяви як загальної властивості свідомості (що йде від І. Канта). При цьому В.Т. Кудрявцев акцентує, що її ключова функція у породженні і структуризації образу світу.

Проблема розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку привертає до себе пильну увагу педагогів. Сучасні тенденції в розвитку педагогічної науки та освітньої практики порушують нові питання в її вивченні.

Н.Довгань довела, що дитяча уява в своєму розвитку підпорядкована тим самим законам, що й інші психічні процеси. Так само як сприймання, пам'ять і увага, уява з мимовільної (пасивної) стає довільною (активною), поступово перетворюється з безпосередньої в опосередковану, причому основним знаряддям оволодіння нею з боку дитини є сенсорні еталони [6].

Завдяки уяві діти старшого дошкільного віку оволодіває сферою свого можливого майбутнього, будь-яка дитяча діяльність (малювання, ліплення, конструювання та ін.) набуває цілеспрямованого характеру. Г.С. Костюк

відзначав важливу роль уяви в розвитку здатності дитини розуміти те, що вона сприймає: щоб схопити ціле, розкрити в ньому певні ознаки, риси, властивості, треба вийти за межі безпосереднього споглядання [6]. Однак питання про період і умови прояву зачатків уяви залишається відкритим.

Іншу думку висловлюють О.В. Запорожець та О.М. Дьяченко, які зазначають, що у новонародженої дитини уяви ще немає. Уява складається протягом життя дитини, в її діяльності, під визначальним впливом умов життя, навчання і виховання. Перші прояви уяви можна спостерігати вже у дитини раннього віку, у кінці другого – на початку третього року життя, коли дитина починає діяти не на основі реальності, а на основі власних уявлень, що виникають у неї [6].

В.С. Мухіна у своїх роботах говорить про те, що уява дитини пов'язана у своїх витоках із зародженням до кінця раннього дитинства знакової функції свідомості. Одна лінія розвитку знакової функції веде від заміщення предметів іншими предметами та їх зображеннями до використання мовних, математичних й інших знаків і до оволодіння логічними формами мислення. Інша лінія веде до появи та розширення можливості доповнювати і заміщати реальні речі, ситуації, події уявними, будувати з матеріалу накопичених уявлень нові образи [41, с. 137]. Аналізуючи роботи вітчизняних педагогів, можна виділити 3 основні етапи розвитку уяви в дітей:

Перший етап в розвитку уяви можна зарахувати до 2,5-3 років. У цьому віці відбувається розподіл уяви на пізнавальну та афектну.

Другий етап у розвитку уяви – вік 4-5 років. Дитина спрямована на засвоєння норм, найперше соціальних, а також правил і зразків діяльності. Рівень творчої уяви в цьому віці знижується.

Третій етап в розвитку уяви – вік 6-7 років. Цілісний образ починає будуватися способом «включення»: він як і раніше створюється на основі окремого елемента дійсності, але цей елемент починає посідати не центральне, а другорядне місце, стає окремою деталлю образу уяви [41].

Отже, початок розвитку дитячої уяви пов'язується із закінченням періоду раннього дитинства, коли дитина вперше демонструє здатність заміщати одні предмети іншими і використовувати одні предмети в ролі інших (символічна функція). В якому б віці не була дитина, «творча уява працює особливим чином, властивим саме цьому ступеню розвитку, на якому перебуває дитина» [29, с. 26].

В.Красноголов зазначає, що жвавість, повнота, яскравість уявлень дітей старшого дошкільного віку результат не багато розвиненої уяви, а недостатнього розвитку всього життя дітей порівняно з життям дорослого [11]. Розкриваючи питання зародження уяви у дітей старшого дошкільного віку, майже всі дослідники дитячого розвитку схильні до думки, що уява взаємопов'язана з грою та з'являється саме в ній [29, 42, 17].

Н.М.Куліш у своїх дослідження визначає три типи зв'язку уяви з грою і наголошує, що дітей старшого дошкільного віку співіснують всі три типи зв'язків уяви і гри: уява – джерело гри, уява – продукт гри, уява і є гра. Ці типи зв'язків у різний час з'являються в онтогенезі, переходять один в одного і співвіднесені з різними формами гри в дошкільному віці [28, с. 114].

Н.Довгань зазначає, що під час дослідження самої гри виявлялися значущі для розвитку уяви моменти. Автор виділяє дві лінії аналізу гри, де вона – основне джерело розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку. Про нерозривність гри та уяви говорить І.І. Карабаєва: «саме в грі й завдяки уяві дитина абсолютно мимоволі стає сильнішою, витривалішою, добрішою, ніж у багатьох життєвих ситуаціях. У грі ніби відкривається джерело її фантазії» [6].

Ще 1988 року О.М. Матюшкін наголошував на потребі створення науково-практичної програми з виявлення, навчання та виховання обдарованих і талановитих дітей. Особливо сприятливі передумови розвитку обдарованості саме дітей старшого дошкільного віку, який порівняно з такими етапами забезпечує всебічний розвиток психічних якостей особистості дитини і створює унікальні умови для становлення її здібностей. Уява дитини є

центральною ланкою дитячої творчості. Тому її розвиток сприяє вдосконаленню творчих здібностей та розкриттю творчого потенціалу [7].

Розглянемо альтернативні програми, спрямовані на роботу з обдарованими дітьми, що їх використовують як вітчизняні дослідниками.

О.Л. Музика, спираючись на підхід до обдарованості через здібності Б.М. Теплова, вважає основою формування обдарованості розвиток здібностей. Він зауважує, що розвивати здібності неможливо, не розвиваючи особистості [39, с. 83]. Авторську програму розвитку здібностей і обдарованості *«Три кроки»* [33] в роботі з дітьми старшого дошкільного віку: створення ситуації успіху для всіх учасників освітнього процесу; створення ситуації поцінування досягнень, результатів та вмінь; накопичення досвіду успішних діяльностей.

Програма *«Обдарована дитина»* (навчальний центр Л.А. Венгера) охоплює лише освітню роботу з обдарованими дітьми, тобто їх навчання на заняттях, хоча багато видів запропонованих завдань можуть бути включені до вільної діяльності дітей, при цьому зміст занять можна істотно змінити або замінити новим (відповідно до завдань розвитку розумових здібностей). Завдання, що стояло перед авторами програми, полягало в тому, щоб увести в дошкільне навчання такі дії дітей, які максимально сприяють розвитку їх розумових здібностей. Програма складається з 10 розділів, до яких входять завдання, спрямовані на розвиток розумових здібностей: ознайомлення з просторовими відношеннями, розвиток елементів логічного мислення, розвиток мовлення та ознайомлення з художньою літературою, розвиток елементарних математичних уявлень, підготовка до навчання грамоти, конструювання, до сюжетно-рольової гри, ознайомлення з природою, з елементарними фізичними явищами, зображувальне мистецтво.

Авторська формувальна програма В.І. Маслової *«Я – дослідник світу»* спрямована на розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей і містить такі розділи:

1. Розвиток інтелектуальної сфери обдарованих дітей;

2. Розвиток творчих здібностей обдарованих дітей;
3. Розвиток емоційно-образних компонентів творчого потенціалу обдарованих дітей;
4. Формування духовно-етичних характеристик творчого потенціалу обдарованих дітей [18].

О.І. Щебланова пропонує авторську систему роботи з обдарованими дітьми, яка складається з *п'яти етапів*: скринінгу (відсіювання) обдарованих, ідентифікації, відбору для спеціального навчання, індивідуалізації процесу навчання, забезпечення психолого-педагогічного супроводу на всіх етапах розвитку [48].

О.І. Савенков вважає, що навчати та виховувати обдаровану дитину можна не вириваючи її з природного мікросередовища «нормальних» однолітків, створюючи умови для розвитку та максимальної реалізації як можливостей обдарованої дитини, так і її «нормальних» однолітків. У своїй програмі *«Обдарована дитина в масовій школі»* [36] пропонує систему психодіагностики обдарованості, що містить три рівні: теоретичний (розробка концепції і моделі обдарованості), методичний (вибір і підготовку «інструментарію»), організаційно-педагогічний, який передбачає чотири етапи виявлення обдарованості: попереднього пошуку, оцінно-корекційний; самостійної оцінки, завершального відбору.

Сьогодні дошкільна педагогіка не в повному обсязі розкриває методику дитячого експериментування та дослідження, бракує логіки роботи вихователя, спрямованої на набуття дитиною нових знань, що не дає змоги практикам повною мірою реалізовувати освітні програми. Сутність проектної технології полягає у стимулюванні інтересу педагогів, методистів, управлінців до актуальних проблем дошкільця: в раціональному поєднанні теоретичних знань учасників проекту з практичним застосуванням їх для розв'язання конкретних задач. Реалізація проекту здійснюється в ігровій формі, діти залучаються до різних видів творчої та практичної діяльності у безпосередньому контакті з різними об'єктами соціального середовища

(екскурсії, розвідки, зустрічі з людьми різних професій, практично корисні справи). Всі проекти проводяться в межах дошкільного закладу [9]. М.І. Каратаєва пропонує орієнтовну структуру психолого-педагогічного проекту, яка допоможе педагогам якісно спланувати спільну з дітьми діяльність [19]. Кожний тематичний цикл психолого-педагогічного проектування діяльності дітей складається із шести етапів: мотиваційний етап, інформаційний етап, репродуктивний етап, етап узагальнення, аналізу та систематизації отриманих знань, творчий та рефлексивно-оцінювальний етап [19]. Отже, дитяче експериментування та дослідницька діяльність, як внутрішня мотивована діяльність, несуть в собі величезний потенціал для розвитку творчої дослідницької активності та самостійності в обдарованих дітей старшого дошкільного віку .

Крім дослідницької діяльності, у системі роботи з обдарованими дітьми О.А. Гузенко пропонує серію ігор на розвиток уяви, фантазії, позитивних емоцій, комунікативно-творчих здібностей дошкільників. Особливу увагу авторка приділяє іграм на розвиток творчої уяви [5].

Для підвищення якості роботи з дітьми, які мають виняткові, «нестандартні» характеристики стану індивідуальних відмінностей В.У. Кузьменко радить запроваджувати індивідуалізовані освітні програми. В індивідуальному підході до обдарованої дитини В.У. Кузьменко умовно виокремлює кілька циклів: вивчення індивідуальних відмінностей дитини, врахування зібраних про неї даних (запровадження виявленого в практику роботи), створення прогнозу щодо подальшої роботи [25, с. 7].

Аналіз програм роботи з обдарованими дітьми свідчить про те, діти старшого дошкільного віку частіше залишаються поза увагою науковців і практиків. Оскільки сферою нашого наукового інтересу є розвиток уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку, то програми, яка б містила розвиток уяви в обдарованих дітей, зовсім немає. Можна зустріти лише деякі вправи та системи ігор, які спрямовані на розвиток уяви дітей старшого дошкільного віку. Розглянемо їх детальніше.

На потребі розвитку дитячої уяви наголошує І.І. Карабаєва [19]. Вона зазначає, що дитячу фантазію варто розвивати, перетворюючи її з вільної на творчо спрямоване довільне фантазування і шукати механізми, які сприяють цьому. Творчо спрямоване фантазування, творча уява – це один із компонентів творчості, без якого неможливе створення нового. Уява – основа будь-якої творчості, й аналіз образів уяви дає змогу оцінити міру творчості дитини. Тому найважливіша лінія в розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку – розвиток довільності уяви. Ми вже говорили про те, що уява дитини взаємопов'язана з дійсністю, і перша форма такого зв'язку полягає в тому, що матеріалом дитячої фантазії є знання і уявлення малюка про навколишній світ. Тому для забезпечення повноцінного розвитку уяви обдарованої дитини потрібно сприяти розвитку пізнавальних інтересів дошкільників. У розвитку пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку існують дві основні лінії.

Перша – поступове збагачення досвіду дитини, насичення його новими знаннями і відомостями про навколишній світ, що і викликає пізнавальну активність дошкільника. Що більше перед дитиною відкривається сторін навколишньої дійсності, то кращі можливості для виникнення та закріплення стійких пізнавальних інтересів.

Другу лінію розвитку пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку становить поступове розширення та поглиблення пізнавальних інтересів усередині однієї і тієї самої сфери дійсності. Отже, розвиток уяви відбувається паралельно зі збагаченням досвіду дитини, ускладненням діяльності, зі зростанням потреб і формуванням самостійності.

Великий вклад в опис системи роботи з розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку зробила О.А.Гузенко [5]. Науковець виявила можливості спрямованого розвитку творчої уяви дітей [5]. У своїх роботах дослідниця та авторка системи роботи описує приклади відпрацювання дій опрідметування з деталізацією самого уявного предмета та формування умінь розігрувати дії з замінниками. Група авторів (Є.В. Заїка, М.П. Назарова, І.О. Маренич) у своїх

розробках пропонує деякі способи і прийоми розвитку фантазії та уяви дітей старшого дошкільного віку. [10]. Л.Ю. Субботіна розробила принципи для розвитку творчої уяви [10]. Велику кількість цікавих прийомів, що стимулюють дитячу уяву, накопичено в педагогічній науці, практиці дитячого виховання (О.І. Тихесва, О.О. Фльоріна, Н.О. Ветлугіна, Н.Ф. Виноградова). Серед них – складання творчих розповідей, казок на морально-етичну та пізнавальну тему, розповідь за картиною і т. д.

Цікаві прийоми і цінні рекомендації з розвитку уяви дитини дає відомий дитячий італійський письменник Д. Родарі [10]. Неоціненний вклад у розкриття значення ігор-фантазувань у розвитку творчості дитини вніс С.О. Ренке. В запропонованих іграх дошкільник має змогу грати зі словами, створювати незвичайні слова, загадки, казки, віршики, оповідання. У гри-фантазуванні дитина може проекспериментувати, багаторазово виконати будь-яку дію, від якої вона дістає задоволення і наявний продукт її діяльності. Автор наголошує на тому, що ігри-фантазування розвивають у дітей уяву, яку часто співвідносять із фантазією [20]. Гру-фантазування можна розглядати як творчість, бо у ній розвиваються такі важливі характеристики творчості, як: швидкість думки, гнучкість мислення, оригінальність, сміливість, допитливість та ін. Визначаючи місце ігор-фантазувань у роботі вихователя дошкільного закладу, можемо казати про те, що вони є універсальним засобом. Їх можна використовувати як під час індивідуального, так і під час колективного спілкування з дітьми, у різних видах діяльності, різних видах дитячої творчості.

Отже, здійснений аналіз програм з роботи з обдарованими дітьми та розвитку в них уяви в умовах закладу дошкільної освіти виявив разом із введенням нових навчальних і розвивальних технологій недостатню професійну підготовку педагогів до розвитку обдарованості дітей, відсутність практичних додатків, проведення діагностики. Дослідження В.О. Клименко доводять, що більшість педагогів не готова до роботи з обдарованими дітьми [29]. Тому важливо у програмі підготовки спеціалістів передбачати різні

методи. Вони мають логічно пов'язувати теорію з практикою, містити демонстрацію індивідуальних планів співробітників різних установ та їх аналіз [29].

Вищеназвані підходи до розвитку творчої уяви обдарованих дітей не можуть бути реалізовані відокремлено один від одного, а потребують інтеграції у цілісний процес розвитку особистості обдарованої дитини. Виходом з такої ситуації є використання інтегрованого підходу до розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Він полягає в об'єднанні в єдине ціле раніше розрізнених частин і елементів системи на основі їх взаємозалежності і взаємної доповнюваності. Основна задача такого підходу – інтенсифікація розвивального процесу. Побудова освітнього процесу на інтегрованій основі містить значно більше технологічних можливостей. Зміна освітньої парадигми, особистісно орієнтований підхід у навчанні, гуманізація освіти актуалізували розробку та впровадження в освітній процес інноваційних технологій. Їх основою стала інтеграція змісту освіти, здатна сформулювати у дітей старшого дошкільного віку універсальні й одночасно мобільні знання за допомогою розвитку в тісному взаємозв'язку інтелектуальної, когнітивної та творчої сторін людської особистості.

Отже, давня і водночас актуальна проблема створення програм і умов розвитку обдарованих дітей не має простого, однозначного розв'язання. Вона вимагає подальших досліджень. Ця дискусійна проблема має розв'язуватися відповідно до конкретних соціально-психологічних обставин.

Висновок до розділу 1

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дає право говорити про те, що останнім часом термін «обдаровані діти» є дуже умовним і його все частіше замінюють синонімічними поняттями. Тому під час аналізу різних підходів у вивченні дітей старшого дошкільного віку з випереджальним розвитком ми використовуватимемо як термін «розумово обдаровані діти», так і термін «діти з підвищеним рівнем пізнавальної активності».

Обдарованість у дошкільному віці розглядається як потенціал всебічного розвитку стосовно подальших етапів життєвого шляху особистості

Для обдарованої дитини уява виступає основною характерною якістю. Попри суперечливі думки з проблеми особливостей розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку на основі накопиченого досвіду та знань, були висунуті положення, які є доказовими і на які зважають вихователі.

Обдаровані діти відрізняються одне від одного мірою обдарованості, пізнавальним стилем і сферами інтересів. Тому програми для них мають бути індивідуалізовані, враховувати такі чинники, як досвід, спеціальна підготовка, світогляд та інтереси дітей. Складання програм для обдарованих дітей має бути спільною діяльністю педагогів, психологів і батьків. Підготовка та підвищення кваліфікації фахівців повинні посідати в програмах важливе місце.

Сучасний стан досліджень проблеми обдарованості дітей на Україні свідчить про певні зрушення в системі освіти щодо роботи з обдарованими дітьми старшого дошкільного віку. У освітніх програмах окреслено тільки загальні напрямки роботи з даною категорією дітей, відсутня конкретика. Тому виникає потреба у подальшій розробці практичних матеріалів стосовно роботи з обдарованими дітьми старшого дошкільного віку, розробка та впровадження програм розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку в умовах суспільної освіти, які б враховували характерні ознаки таких дітей.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ В ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Програма розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Організацію та методи дослідження творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку визначили теоретичні положення, викладені в попередньому розділі. У нашому дослідженні ми не ставили за мету констатувати факт обдарованості. *Мета експериментального дослідження* – вивчення особливостей творчої уяви потенційно обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Отже, основні функції вихователя закладу дошкільної освіти полягають не тільки у констатуванні факту обдарованості, а й у створенні спільно з педагогічним колективом умов, доборі змісту і форм організації життя і діяльності дітей, які сприяють збереженню і зміцненню їх фізичного та психічного здоров'я, забезпечують відповідно до вікових потреб емоційний комфорт та можливості для повноцінного розвитку творчої активності, нахилів, здібностей кожної дитини, виховання її як індивідуальності, особистості. Здійснення цих функцій вимагає як спільних, взаємопов'язаних форм роботи з педагогічним колективом, та їхніми батьками, з вихователями. У своїх дослідженнях ми зосередили увагу на комплексній оцінці обдарованості, яка відповідала таким вимогам: комплексний характер оцінювання різних сторін поведінки та діяльності дитини, що дасть змогу використати різні джерела інформації та охопити якомога ширший спектр її здібностей; тривалість процесу ідентифікації (розгорнуте в часі спостереження за поведінкою цієї дитини в різних ситуаціях). У цьому випадку ми використали метод індивідуального лонгітуду, завели на кожну дитину щоденник досягнень; аналіз поведінки дитини у тих сферах діяльності, які максимально відповідають її схильностям та інтересам (залучення дитини

до спеціально організованих предметно-ігрових занять, до різних форм відповідної предметної діяльності); оцінка продуктів діяльності дітей (малюнків, поробок, самостійно створених творів (казок), способів розв'язання проблемних ситуацій); діагностичне обстеження бажано проводити в ситуації реальної життєдіяльності, наближаючи його за формою організації до природного експерименту, бо ознаки обдарованості виявляються в реальній діяльності дитини і можуть бути виражені на рівні спостереження за характером її дій; використання таких предметних ситуацій, які моделюють дослідницьку діяльність і дозволяють дитині виявити максимум самостійності в оволодінні та розвитку діяльності; переважна опора на валідні методи психодіагностики, що пов'язані з оцінкою реальної поведінки дитини в реальній ситуації: аналіз продуктів діяльності, спостереження, бесіда, експертні оцінки педагогів і батьків.

З метою виявлення дітей старшого дошкільного віку, які мають підвищений рівень пізнавальної активності та демонструють інтерес до вивчення знакової системи, ми провели пробно-діагностичні заняття. Кожне заняття включало сім діагностичних завдань: ознайомлення зі знаком, придумування пісні про знак, оживлення знаку, знаходження знаку серед інших, читання, завдання зі стимулювання власного досвіду та творче завдання на створення уявної ситуації та відображення її у продуктивній діяльності. Усі завдання передбачали незвичні для дітей умови виконання та знаходилися в зоні ближнього розвитку, що дало можливість визначити потенційні можливості дитини.

Критеріями оцінювання стали: тривалість інтересу, якість виконання завдання, нестандартність відповідей та оригінальність виконання творчих завдань, легкість виконання та рівень самостійності.

Таблиця 2.1.

**Зміст показників відповідно критеріїв виявлення обдарованих
дошкільників**

Критерій	Рівень прояву обдарованості	Зміст показників
Допитливість та низький інтерес не стійкий, дитина часто тривалість відволікається, швидко стомлюється й інтересу	Низький	Інтерес не стійкий, дитина часто тривалість відволікається, швидко стомлюється й переключається на інший вид діяльності. Майже не ставить додаткових запитань
	Середній	Завдання викликає інтерес, дитина береться за його виконання, але не завжди доводить до кінця. Іноді дитина ставить запитання пізнавального змісту.
	Високий	Дитина виявляє підвищений інтерес до певного типу завдань, її цікавить результат, вона повністю захоплена діяльністю, часто просить продовження. Відрізняється від інших складністю і глибиною поставлених запитань.
Якість виконання завдань	Низький	Завдання виконане неохайно, поспішно, не виконання продумано, не чітко, однотипно. Дитина демонструє низький рівень і невисоку якість аналітико-синтетичної діяльності когнітивних структур.
	Середній	Виконано охайно, не завжди продумано, мало деталей, проте чітко і конкретно. Дитина демонструє достатній рівень і якість аналітико-синтетичної діяльності когнітивних структур.
	Високий	Виконано якісно, охайно, яскраво і творчо, в деталях продумана кожна деталь. Дитина демонструє високий рівень і якість аналітико-синтетичної діяльності когнітивних структур
Нестандартність відповідей	Низький	Відповіді дитини передбачувані, короткі, узагальнені
	Середній	Відповіді стандартні, іноді поширені, але мають репродуктивний характер
	Високий	Відповіді повні, образні, творчі, непередбачувані. Можуть висувати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від широко відомих, банальних.
Оригінальність виконання творчих завдань	Низький	Завдання виконане стандартно, схематично, дитина часто не розуміє творчих завдань, губиться під час їх виконання.
	Середній	Завдання виконане стандартно, змістовно і досить повно, засоби не претендують на оригінальність.

	Високий	Використано нестандартні способи, незвичними є місця розміщення елементів зображення чи виробу, оригінальна кольорова гама.
Легкість виконання завдання	Низький	Творчі завдання даються важко, дитина довго роздумує чи зовсім відмовляється від їх виконання
	Середній	На прийняття рішення дитині потрібен час, приступає до виконання завдання не відразу, виникають труднощі під час його виконання, може уточнювати завдання
	Високий	Дитина відразу починає виконувати завдання, коли щось не зрозуміле, намагається самостійно знайти вихід із ситуації, здатна генерувати велику кількість ідей. Виявляє гнучкість і швидкість мислення.
Самостійність виконання завдання	Низький	Діти мають схильність до конформної поведінки, часто повторюють за іншими, не мають власних рішень, потребують допомоги та підтримки дорослих
	Середній	Намагаються відшукати нові рішення завдання самостійно, але потребують допомоги дорослих, не завжди впевнені у своїй правоті.
	Високий	Дітям притаманні незалежність думок і дій, здатність самостійно, без сторонньої допомоги і підказки реалізовувати важливі рішення, мають внутрішню впевненість можливості або правильності такого розв'язання завдання.

Наша робота містить різні методи дослідження. Так, приміром, спостереження було одним з основних методів діагностики, бо ознаки обдарованості дітей старшого дошкільного віку важливо спостерігати і вивчати у розвитку. Для їх оцінки потрібно досить тривале дослідження змін, що настають при переході від одного вікового періоду до іншого. Таке дослідження називають лонгітюдним. М.Я. Басов вважав, що такі спостереження за однією і тією самою дитиною дають можливість бачити, як швидко вона змінюється у своєму зовнішньому і внутрішньому вигляді, як розквітає її особистість, ускладнюючись і доповнюючись день за днем, місяць за місяцем, рік за роком усе новими рисами [30]. На відміну від спостереження, лонгітюд складніший та більш індивідуалізований, точніше визначає перспективи подальшого розвитку, а також генетичні зв'язки між його фазами.

Під час спостережень дотримувалися рекомендацій Л.П. Дерев'янка, звертаючи увагу на: вид діяльності, найцікавіший дитині; особливості поведінки до початку роботи (підвищений інтерес, захоплення, радість) і під час її проведення; стабільність, інтенсивність певної діяльності; прагнення до самостійності у розв'язанні проблемних ситуацій, у подоланні труднощів і

невдач; підвищену наполегливість у досягненні результату; неординарність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань; швидке оволодіння новими прийомами роботи; прагнення використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму; повернення до розпочатої діяльності після відпочинку [19, с. 52-53].

Вивчення стану організації роботи з обдарованими дітьми в умовах закладу дошкільної освіти дало нам змогу побачити особливості роботи педагогічного колективу над проблемою виховання та розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Ми вивчали документацію (календарний і перспективний плани роботи вихователя), плани консультацій та виступів на батьківських зборах. У методичному кабінеті ознайомилися з документацією методиста. Робота з педагогами закладу дошкільної освіти полягала у плідній співпраці протягом всього періоду проведення експерименту. Анкетування вихователів «Що я знаю про обдарованих дітей старшого дошкільного віку та особливості роботи з ними» допомогло нам виявити прогалини у знаннях педагогів, краще зрозуміти проблеми сучасних вихователів у роботі з обдарованими дітьми старшого дошкільного віку. (Додаток А).

З метою вивчення особливостей прояву творчої уяви дітей старшого дошкільного віку застосовано методику «Домалюй фігури» (за Е.П. Торренсом у модифікації О.М. Дьяченко), спрямовану на дослідження вміння використовувати різні способи створення образів уяви (всього 16 фігур по одній на окремій картці) запропоновані фігури мають вигляд контурів елементів наочних зображень або простих геометричних фігур різного ступеня схожості з наочними зображеннями.

Рівні розвитку творчої уяви дошкільників визначалися залежно від встановлених типів розв'язання поставленого завдання домалювати запропоновані фігури.

Показники розвитку творчої уяви за методикою «Домалюй фігури»

№п/п	Рівень	Тип	Зміст показників розвитку творчої уяви
1	Недостатній	0	Дитина ще не сприймає завдання на побудову образу уяви з використанням заданого елемента. Вона не домальовує цей елемент, а малює поряд щось своє (вільне фантазування)
		1	Дитина домальовує фігуру на картці так, що виходить зображення певного об'єкта (дерево, будинок, м'ячик тощо), але це зображення контурне, схематичне, що не має деталей.
2	Базовий	2	Зображується окремий об'єкт, але з різноманітними деталями.
		3	Дитина може зображувати певний об'єкт. До того вона вже включає його до якогось уявного сюжету.
3	Розвинений	4	Кілька об'єктів зображуються за уявним сюжетом.
		5	Фігура включається як один з другорядних елементів втілюваного дитиною образу уяви. За такого типу розв'язання завдання має місце прояв свободи у використанні запропонованих елементів для побудови образу уяви.

Для діагностики рівня розвитку творчої уяви ми використовували й ігрову методику «Де чие місце?» (О.Є. Кравцова). Особливістю запропонованої ігрової методики є те, що вона не лише допомагає визначити, наскільки у дитини розвинена творча уява, а і є засобом її розвитку. Сенс цієї методики полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки дитина зуміє проявити свою уяву в жорстко заданій наочній ситуації: піти від конкретності і реальності (наприклад, від питання дорослого), змодельовати в думці всю ситуацію цілком (побачити ціле раніше частин) і перенести функції з одного об'єкта на інший.

Біля всіх зображених предметів розташовані порожні кружечки. Для гри також знадобляться такі самі за величиною кружечки, але вже з намальованими на них фігурками. Всі зображені в кружечках фігурки мають своє певне місце на картинці.

Ми просили дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки в «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися.

Аналіз виконання завдання. Залежно від рівня розвитку уяви діти можуть по-різному вирішувати це завдання. Одні діти (недостатній рівень

розвитку творчої уяви) зазнають значних труднощів, виконуючи завдання. Вони, як правило, поміщають фігурки на їх «законні» місця, а всі пояснення зводяться до такого: собака в будці тому, що вона має бути там. Якщо ж дорослий сам поставить кружечки на «чужі» місця, то дитина весело сміятиметься, але пояснити, чому вони там опинилися, все одно не зможе. Якщо ж дорослому вдається добитися від дитини якихось пояснень, то вони будуть шаблонними та стереотипними: «Кішка на клумбі тому, що вона сховалася», «Собака в ставку тому, що вона сховалася», тощо. Від кого та чому кішка або собака сховалися, діти при цьому рівні розвитку уяви відповісти не можуть.

Таблиця 2.3

Показники рівня розвитку творчої уяви за методикою «Де чие місце?»

№п/п	Рівень	Зміст показників рівня розвитку творчої уяви
1	Недостатній	Діти зазнають значних труднощів при виконанні завдання. Вони, як правило, розташовують фігурки на їх «законних» місцях. При цьому пояснення шаблонні та стереотипні.
2	Базовий	Діти легко ставлять кружечки з персонажами на «чужі» місця, проте пояснення викликає у них труднощі. Розповіді дошкільників з цим рівнем розвитку уяви часто мають під собою реальний ґрунт - принаймні, малюки намагаються це довести.
3	Розвинений	Діти без зусиль розміщують кружечки на «чужих» місцях і пояснюють свої кроки. Для них характерний етап обмірковування обдумують запропонованого дорослим завдання. Дехто з них навмисне відводить очі від картинки, задумливо дивиться на стелю, встає, щоб краще побачити зображення, примружується і т.д. Відмітною рисою в дітей з високим рівнем розвитку творчої уяви є те, що вони пов'язують у своїй розповіді деякі епізоди, предмети і частини картинки у цілісний сюжет. Друга особливість полягає в тому, що їм легше давати пояснення тоді, коли вони самостійно ставлять предмети на відповідне місце, а ніж коли їх просять розповісти про предмети, які розпомістив хтось інший.

Водночас ситуація повністю змінюється, якщо ми приберемо цілу картинку та, залишаючи лише кружечки, поговоримо з дитиною про те, де і чому може бути той або інший персонаж. У таких бесідах з дорослим діти, як

правило, показують значно кращі результати, ніж при самотійному поясненні. Вони можуть придумати – щоправда, дуже короткі та нескладні – ситуації й історії (в основному за сюжетами знайомих їм розповідей і казок), що пояснюють незвичайне положення персонажів.

Інші ж діти (*базовий рівень*) особливих проблем під час виконання цього завдання не мають. Вони легко поставлять кружечки з персонажами на «чужі» місця, проте пояснення викликатиме в них труднощі. Деякі навіть почнуть ставити фігурки на їх місця, якщо ми попросимо розповісти, чому той або інший персонаж опинився на невідповідному місці. Розповіді дітей старшого дошкільного віку з цим рівнем розвитку уяви часто мають під собою реальний ґрунт, принаймні малюки намагаються це довести. «Торік на дачі я бачив, як кішка залізла на дерево (поміщає кішку на дерево). Тато мені розповідав, що собаки дуже люблять купатися (поміщає собаку у ставок). По телевізору показували, що собака подружився з пташкою і пустив її до себе жити (поміщає пташку в будку)» тощо.

Якщо змінити завдання і попросити дітей пояснити, як розмістив персонажі дорослий або інша дитина, то їх розповіді стануть змістовнішими та детальнішими, ніж тоді, коли вони самі ставили картинки і намагалися пояснити свої дії. Якщо ж прибрати велику картинку, то, на відміну від дітей з першим рівнем розвитку уяви, вони майже не реагуватимуть на це. Тобто їх розповіді та пояснення не стануть якісно ані гіршими, ані кращими. Діти з розвиненим рівнем розвитку уяви без зусиль помістять кружечки на «чужі» місця і пояснюватимуть свої кроки. Для них характерний такий етап, коли вони обдумують запропоноване дорослим завдання. Деякі навмисне відводять очі від картинки, задумливо дивляться на стелю, встають, щоб краще побачити зображення, примружуються і т. д.

Іноді цей етап закінчується тим, що дитина бере на себе яку-небудь роль, виходячи з якої і вестиме пояснення. Наприклад: «Я чарівник, зараз оживлю цю картинку», а потім починається фантастична розповідь, що пояснює незвичайне місцезнаходження предметів. Або після деяких роздумів: «На

столі лежала картинка, і ніхто не знав, що з нею робити. Але подув вітер (дитина починає дуги), і всі предмети розбіглися». Далі йде казковий сюжет.

Важливою особливістю в поясненнях дітей з розвиненим рівнем розвитку творчої уяви є те, що вони пов'язують у своїй розповіді деякі епізоди, предмети і частини картинки в єдиний цілісний сюжет. Інша особливість в тому, що їм легше даються пояснення тоді, коли вони ставляють предмети самі, ніж коли їх просять розповісти про предмети, які помістив хтось інший. Це, ймовірно, пояснюється тим, що ці діти у своїх діях керуються від самого початку задумом. Коли ж їм треба пояснити «чуже», то вони мають проникнути в «чужий» задум. А цього діти в старшому дошкільному віці, як правило, робити ще не вміють. Усі зображені в кружечках фігурки мають своє певне місце на картинці.

Ми ж просимо дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки на «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися. Формування уяви в дітей передбачає відому свободу використання нормативів і зразків діяльності. Жорстко задані та некритично засвоєні дитиною системи зразків перешкоджають творчому вирішенню завдань, ведуть до одноманітних, стереотипних дій, перешкоджають вияву індивідуальності.

Отже, описуючи розвиток уяви в дітей старшого дошкільного віку, можна використовувати ще один показник, а саме, подивитися, як дитина застосовує на практиці засвоєні зразки і еталони, тобто чи є ці зразки «шарами», що обмежують її діяльність і які перешкоджають розвитку її уяви та фантазії, або вони є необхідною основою, на якій згодом будується творчість дитини.

2.2. Констатувальна діагностика розвиненості творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Дослідження проведено у 2020-2021 роках у закладі дошкільної освіти № 12 «Олімпійський» м. Суми. У ньому взяли участь 120 дітей. Анкетування проводилося зі 60 батьками та 16 педагогами. Оброблено і проаналізовано

результати досліджень 60 дітей та 60 батьків і 16 педагогів. За результатами дослідження проявів обдарованості 60 дітей старших груп дошкільних закладів (додаток В), ми встановили, що 14 % дітей старших дошкільників мають низькі показники ознак обдарованості, 54 % – середні показники (норму) і 32 % – високі показники обдарованості (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати виявлення ознак обдарованості старших дошкільників

№	Кількість обстежуваних дітей	Рівні ознак обдарованості (у %)		
		низький	середній	високий
1	60	14	54	32

До групи дітей з низькими показниками потрапили дошкільники, які мали низькі показники ознак обдарованості за усіма критеріями (допускалася наявність середнього рівня одного-двох показників): тривалість інтересу, якість виконання завдання, нестандартність відповідей та оригінальність виконання творчих завдань, легкість виконання і високий рівень самостійності. До групи із середніми показниками потрапили діти, які демонстрували здебільшого середні показники за всіма критеріями. До групи з високим рівнем (обдаровані) ми зарахували дітей, які демонстрували високі показники за всіма критеріями дослідження (допускалася наявність середнього рівня одного-двох показників).

Якщо виконати детальніший аналіз результатів дослідження та порівняти вияви ознак обдарованості у дітей різної статі (табл. 2.4), то можна зробити такі висновки: більшість дівчаток має середній рівень прояву ознак обдарованості (норму); серед хлопчиків частіше зустрічаються такі, які мають низькі або високі показники; середній бал прояву ознак обдарованості у хлопчиків - 2,19 (з максимально можливих 3,0), у дівчаток – 2,17, що суттєво не відрізняється.

Таблиця 2.4

**Результати статевих відмінностей прояву ознак обдарованості
старших дошкільників**

№п/п	Стать	Кількість обстежуваних дітей	Рівні ознак обдарованості (у %)		
			низький	середній	високий
1	Хлопчики	25	15,6	50	34,4
2	Дівчатка	35	11,1	61,1	27,8

За результатами дослідження особливостей творчої уяви у 60 дітей старших груп дошкільних закладів ми встановили, що 6 % дітей старшого дошкільного віку мають низькі показники цієї якості, тобто демонструють лише 0- й тип розв'язання завдання, 48 % – 1-й тип, 36 % – 2-й тип, 9 % – 3-й тип, 1 % – 4-й тип. Дітей, які демонструють найвищий – 5-й тип, не виявлено (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Результати розв'язання поставленого завдання в дітей різної статі

№п/п		Кількість обстежуваних дітей	Типи виконання завдань (у %)					
			0	1	2	3	4	5
1	Хлопчики	25	7,8	43,8	35,9	12,5	0	0
2	Дівчатка	35	2,8	55,6	36,1	2,8	2,8	0
	Всього	60	6	48	36	9	1	0

За результатами дослідження можна зробити такі висновки: рівень розвитку творчої уяви в дітей старшого дошкільного віку невисокий. Більша частина дітей демонструє недостатній рівень сформованості творчої уяви; недостатній і розвинений рівні сформованості творчої уяви частіше демонструють дівчатка; базовий рівень частіше демонструють хлопчики; середній бал сформованості творчої уяви у хлопчиків 1,53, а у дівчаток – 1,47 при максимальному показнику 3,0.

Отже, ці дані свідчать про невикористані можливості в розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку. Якщо не приділити відповідної уваги збагаченню образів уяви, розвитку її механізмів у старшому дошкільному віці, це може призвести до її поступового згасання, що негативно позначиться на результатах шкільного навчання. Розглянемо особливості прояву творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку з ознаками обдарованості (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

**Результати дослідження особливостей сформованості творчої уяви
в обдарованих дошкільників**

№п/п		Кількість обстежуваних дітей	Типи виконання завдань (у %)					
			0	1	2	3	4	5
1	Хлопчики	15	0	18,2	54,59	27,3	0	0
2	Дівчатка	25	0	40	40	10	10	0
	Всього	40	0	25	50	21,9	3,1	0

У процесі реалізації констатувального етапу експерименту з'ясовано такі особливості творчої уяви обдарованих дошкільників: рівень розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку переважає базовий: це здебільшого перший, другий та третій типи розв'язання завдання; — дітей з нульовим і п'ятим типом немає; середній рівень сформованості творчої уяви у хлопчиків – 2,09, а у дівчаток – 1,9 при максимальному показнику – 3,0; діти використовують тільки спосіб «опредметнення» у побудові нового образу (сприймають запропоновану фігуру як схему якогось предмета, що його вони лише добудовують у своїй уяві, рухаючись за образом сприймання, опредметнюючи цю схему, додаючи їй більшої схожості з предметом); частіше бачать ціле раніше, ніж частину.

Порівняємо результати дослідження творчої уяви дітей з різними рівнями прояву ознак обдарованості (табл. 2.7)

Таблиця 2.7

№п/п	Стать	Кількість обстежуваних дітей	Рівні сформованості творчої уяви (у %)		
			Недостатній	Базовий	Розвинений
1	Хлопчики	22	18,2	81,8	0
		42	69	31	0
2	Дівчатка	10	40	50	10
		26	65,4	34,6	0
3	Всього	32	25	71,9	3,1
		68	67,6	23,4	0

Завдяки порівняльному аналізу результатів дослідження прояву творчої уяви у дітей з низькими та високими показниками ознак обдарованості можна дійти таких висновків: обдаровані діти демонструють вищі показники розвитку творчої уяви, ніж діти без таких ознак; в обдарованих дітей старшого дошкільного віку не зафіксовано найнижчих типів розв'язання завдань, на відміну від дітей з низьким рівнем прояву ознак обдарованості (6 %); в обдарованих хлопчиків рівень розвитку творчої уяви вищий, ніж у обдарованих дівчаток.

Групована змінна – рівень ознак обдарованості, досліджувана змінна – рівень творчої уяви. Результатами обчислення показали, що недостатній і базовий рівні розвитку творчої уяви слабо відрізняються між собою: відповідно 32,50 і 31,35, але розвинений рівень – суттєво (55,37). Ця відмінність має високий ступінь достовірності.

Отже, тільки у дітей з високими ознаками обдарованості достовірно вищим є розвиток творчої уяви. Все сказане дало підстави для висновку про потребу розвитку творчої уяви обдарованих дітей як новоутворення дітей старшого дошкільного віку і одного з важливих показників їх обдарованості.

2.3. Перебіг і результати реалізації експериментальної програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Керуючись положеннями та висновками констатувальної частини нашого дослідження, висвітленими вище, ми розробили програму, яка впроваджувалася з 2020 по 2021 рік в закладі дошкільної освіти №12 «Олімпійський» м. Суми. Експериментальна програма проводилася з двома групами дітей старшого дошкільного віку і здійснювалося нами самостійно (охоплено 60 дитини, 4 вихователі та 60 батьків).

Наша робота по формуванню уяви представляє собою систему поетапного навчання з поступовим наростанням складності. Заняття проводилися як фронтально, так і малими групами або ж індивідуально. Окремі завдання та вправи впіліталися як у заняття, так і проводилися у вільний час як гра. У завдання таких занять входять: по-перше, спонукання пізнавального інтересу дітей, розширення кругозору дітей, збагачення їх сенсорного досвіду, «включення» всіх аналізаторів (мультисенсорний підхід), а по-друге, активізація та розвиток мови, навчання дітей комбінуванню та відтворенню досвіду, прийомам операції уявлення - для розвитку власне уяви. У нашій програмі виділяємо напрямки розвитку: пізнавальний інтерес, розумові здібності (операції мислення та уява) та дитячі види діяльності (творчість). Всі ці напрямки ми реалізуємо на різних видах занять: *ознайомлення із знаковою системою (цифра, буква), заняття по ознайомленню з навколишнім світом, заняття по ознайомленню з емоціями.*

Розглянемо особливості побудови системи занять кожного виду.

Заняття по ознайомленню із знаковою системою.

Заняття по ознайомленню із знаковою системою проводили в ігровій формі з групою 8-10 дітей раз на тиждень по 30 хв. Запропоновані заняття проходили у вигляді подорожі по днях. Один день – одна буква. Кожне заняття – сюжетне, пов'язане з пригодами чи подорожами букви, що вивчається. Кожне заняття складалося з 8 етапів:

1. Ознайомлення з віршем про букву.

2. Розучування вірша за схемою.
3. Розфарбовування малюнка до вірша.
4. Музична творчість (озвучування букви, придумування пісні про букву).
5. Ознайомлення з буквою, оживлення букви та створення сюжету.
6. Читання слів з новою буквою, викладання слів за допомогою кубиків.
7. Мовленнєве та літературне творче завдання (придумування назв, віршів, історій, казок про букву).
8. Художнє творче завдання (домальовування, створення сюжетного малюнка)

Основним принципом побудови системи занять є принцип подачі матеріалу від простого до складного: придумування пісні про букву спочатку на улюблену мелодію (1-10 заняття), а потім поступовий перехід до самостійного придумування мелодії; на перших двох заняттях пропонується прикрасити букву крапочками, рисочками, потім (з третього заняття і далі) – оживити, з 8 заняття – створення сюжету; на перших заняттях схеми вірша даються готовими, на 9 занятті відсутня частина малюнків, які дітям пропонується придумати та домалювати; починаючи з 22-го заняття діти самостійно малюють схему вірша; кількість букв у словах для читання зростає від 2-3 до 4-5. кількість слів зростає від двох до п'яти.

Перші шість занять діти читають по два слова, з 7 заняття поступово вводиться три слова, з 12 – чотири слова, а з 14 – п'ять; завдання на мовленнєву творчість ускладнюються від найпростіших (пригадай тварин, що живуть в степу та в пустелі, в назві яких є буква «М»), до складніших (придумай, що б сказала тобі буква «Е», якби вона ожила, придумамай віршики), до найскладніших (придумай казку про букву); завдання для читання ускладнюються так: спочатку дітям пропонується прочитати слова, які позначають картинки поряд з ними. Починаючи з 15-го заняття слова не відповідають картинкам поряд і дітям пропонується з'єднати лінією слово і відповідну картинку. На 26-му занятті дітям пропонується самостійно

домалювати одну картинку, а починаючи із 27- го заняття по дві картинки; з двадцять восьмого заняття дітям пропонується написати слово за допомогою кубиків.

Виходячи з того, що в старшого дошкільного віку в дітей спостерігається сплеск прояву змагальних мотивів, цей тип завдання пропонується проводити у вигляді змагання двох команд; останні два завдання кожного заняття підвищеної складності, тому пропонуються дітям за бажанням.

Заняття по ознайомленню із знаковою системою носили інтегрований характер. Так ми ознайомлювали дітей з природою, навколишнім світом, знаком, культурою поведінки, включали художню діяльність (малювання, ліплення, аплікація, змішані техніки). Творча діяльність була реалізована в різних формах організації (індивідуальна робота, групова, колективна). Наведемо приклади нестандартних творчих завдань, спрямованих на закріплення символу (букви, цифри):

1. Виготовлення корони для букви-королеви та прикрашання виробу буквами.
2. Виготовлення новорічних прикрас для ялинки з букв.
3. Виготовлення карнавальної маски із шаблонів букв «Ф», «О», «В».
4. Створення та гра з гутаперчивими буквами (дріт, обшитий тканиною, вигинається і утворюються букви).
5. Виготовлення картини з квіткою-буквою свого імені (наприклад: Іраїрис, Яна-яблуня, Соломія-соняшник) та ін.

Отже, ознайомлення обдарованих дітей старшого дошкільного віку із знаковою системою на образній основі гармонійно впіталося в загальну систему роботи вихователя з обдарованими дошкільниками.

Заняття по ознайомленню з навколишнім світом.

Пізнавальна активність, інтерес до пошуку, перетворення навчальної інформації проявляються лише в певній навчальній атмосфері, де немає примусу, імперативності. Процес пізнавальної активності є природним для дитини, і тому створення умов для виникнення пізнавальної мотивації у

обдарованих дітей дошкільного віку є не таким і складним. Щоб вирішити дану проблему, ми бачимо необхідність орієнтації освітнього процесу на використання перспективно-тематичного планування, яке вміщує в себе різні засоби формування особистості дитини старшого дошкільного віку, включаючи і засоби розвитку уяви. У структуру перспективно-тематичного планування ми заклали методи, форми, прийоми і способи навчання, що враховують поетапне і паралельне формування всебічно розвинутої особистості дошкільника через реалізацію розширеного змісту освітньої програми. Створення умов для одночасного формування нових психічних утворень і розвитку якостей особистості обдарованої дитини сприяло появі пізнавального мотиву та підвищенню рівня пізнавального інтересу дитини. Тематичне навчання передбачало об'єднання різних занять навчального плану певною спільною темою (подія, явище, предмет). Цю тему продовжували вивчати під час різних занять, завдяки чому діти починали розуміти зв'язки між різними заняттями, а також реальним життям. Адже чим більше дитина отримує вражень, тим різноманітніше її ігри, тим більше простору для розвитку її уяви. Важливо, щоб дитина навчилася доводити задумане до кінця, не відступати перед невдачею і реалізовувати свої маленькі творчі плани.

У своїй програмі ми спиралися на змістовний аспект Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, зокрема, брали за основу сфери життєдіяльності («Я», «Люди», «Культура», «Природа»). Саме тому тематика планування включає всі названі сфери життєдіяльності дитини. Аналіз перспективних і календарних планів вихователів закладів дошкільної освіти показав, що використання перспективно-тематичного планування не завжди включає в себе питання створення належних умов для формування психологічних новоутворень віку. Не завжди прослідковується інтеграція в освітньому процесі. Так, тематичне планування, найчастіше, розглядається як поділ програмового матеріалу на теми: рослини, тварини, транспорт, іграшки і т. д. Закінчення вивчення однієї теми передбачає перехід до іншої, причому часто не пов'язаною з попередньою. Розроблене нами перспективно-

тематичне планування впроваджувалося в усьому закладі дошкільної освіти. Наша робота не дублювала програмовий матеріал, а лише сприяла розширенню досвіду дітей, гармонійно вплітаючись у загальну освітню систему закладу. Особливістю нашого планування було використання глобальних, широких тем, що давало можливість дитині поринути в атмосферу явища і цілісно сприйняти особливості середовища. Так, ми не виділяли окремо теми «Тварини», «Рослини», «Птахи», «Сезонні явища в природі», «Фрукти», тощо. В осінній період ми виділили тему «Осінь в лісі (парку)», в рамках якої ми вивчали тварин, птахів, комах, рослини даної місцевості восени. Важливим компонентом було включення безпеки життєдіяльності дітей на природі. Це дало нам можливість побачити взаємозв'язки між різними об'єктами природи, встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Розширюючи межі пізнання оточуючого світу ми з дітьми продовжували віддалятися від домівки і переходили до вивчення теми «Навколо світу»: транспорт, інші країни, нації, морська прогулянка, північний полюс, африка, екзотичні фрукти, овочі, екзотичні тварини, спорт. Все далі і далі сягали наші подорожі. Так, ми досягли космічного простору, вивчали Планету Земля, природу Космосу, назви та особливості інших планет Сонячної системи, професії, космічний транспорт. Останньою була тема, пов'язана з мандрівкою на машині часу: в минуле та майбутнє. Так, дітям в минулому було цікаво знати про життя динозаврів, тому ми не могли обійти цю тему. Попереду їх чекає школа, тому майбутнє було пов'язане з вивченням особливостей шкільного навчання та стосунків з вчителем і однолітками. Сезонні явища та свята вивчалися відповідно пір року, вплітаючись в тему, що передувала.

В роботі з обдарованими дітьми старшого дошкільного віку ми не випадково обрали для себе метод проектів, як найкращий шлях реалізації тематичного планування. Він цікавий тим, що з одного боку, дозволяє створити умови для розвитку інтелектуальних здібностей обдарованих дітей, а з іншого боку, проект дає можливість брати участь у цікавій та

результативній роботі всім дітям. Крім того, типологія проектів дозволяє дітям обрати собі найбільш комфортний характер діяльності. Кожен проект розроблявся та втілювався колективом педагогів закладу дошкільної освіти за участю групи обдарованих дітей. Під час реалізації проектів активну участь приймали вихователі, психолог, музичний керівник, методист, завідувача дошкільним закладом, батьки та діти інших груп. Позитивним на етапі реалізації проекту є залучення дітей з інших груп, що сприяє збагаченню досвіду спілкування, демонстрації своїх досягнень та підвищенню самооцінки, формуванню суспільних мотивів робити не тільки для себе, але і для інших, прагнення реалізувати свої здібності, активно заявити про себе світу.

У процесі реалізації проектно-тематичного планування ми широко використовували метод пісочна гра – незвична техніка, завдяки якій дитина будує свій світ в мініатюрі з піску і невеличких фігурок. Граючись, дитина виражає на піску те, що спонтанно виникає в її свідомості. Під час ігор з піском дітям надавався невідомий всесвіт, всередині якого діти створювали свій індивідуальний і неповторний світ.

Педагогічна пісочниця розвиває творчий потенціал дитини, активізує просторову уяву, образно-логічне мислення, тренує дрібну моторику руки, не нав'язливо налаштовує дітей на усвідомлення моральних істин добра і зла, будує гармонійний образ світу. Формувати творчість дитини необхідно перш за все такими засобами, які сприяють формуванню дитячої уяви. Для створення нових образів необхідна організація внутрішньої взаємодії мислення, уяви і довільності. І таку взаємодію забезпечують ігри дітей з піском. Самостійне створення дитиною, або з допомогою дорослого піщаного світу, дає можливість відчувати себе чарівником; дитина не боїться щось змінювати, будувати нове та ламати старе. А дорослі можуть бути впевнені: якщо в дитячому пісочному царстві господарстві все спокійно, то і на душі у дитини спокій і гармонія. Пісочниця розвиває творчий потенціал дитини, активізує просторову уяву, образно-логічне мислення, тренує дрібну моторику руки, не нав'язливо налаштовує дітей на усвідомлення моральних істин добра

та зла, будує гармонійний образ світу. Стикаючись з піском, ми маємо справу з невизначеністю, страхами і пісок вчить нас використовувати це на свою користь. Застосуванням піску в групі, досягається атмосфера довірливих стосунків, цілісності і спілкування з мудрістю як кожного окремого учасника, так і групи в цілому. В пісочниці створюється додатковий акцент на тактильну чутливість, «мануальний інтелект» дитини. Тому перенос традиційних навчальних і розвивальних завдань в пісочницю і створює додатковий ефект. З одного боку, суттєво підвищується мотивація дитини до занять, а з іншого більш інтенсивно і гармонійно відбувається розвиток пізнавальних процесів.

Таким чином, ігри дітей з піском є ефективним засобом загального розвитку дітей і творчості зокрема, вони позитивно впливають на емоційне благополуччя дітей, а також пісок є прекрасним засобом для розвитку та саморозвитку дошкільників. У своїй роботі ми використовували пісок як допоміжний матеріал для розвитку творчості дітей. При проведенні роботи з піском намагалися дотримуватися такого правила максимально заохочувати творчий підхід та фантазію, повністю виключаючи негативну оцінку як діям дітей, так і результатам їх діяльності.

На останніх етапах реалізації нашої системи роботи, ми пропонували дітям самостійно продумувати казку на піску. Головним в цих казках повинна бути перемога добра над злом. Ми зауважували, що кількість героїв таких казок повинна бути обмеженою, сюжетні повороти м'якими, спокійними, красивими. Для того, щоб викликати образ на піску на фоні словесного опису, не повинно бути стресових накатів і вибухів, страхів. Можливими є лише емоційні очікування та віра в добро. Казки на піску повинні бути емоційно екологічні, такими, що оберігають духовний світ дитини, не несуть в собі тривожності та страхів.

Заняття по ознайомленню з емоціями.

Емоції впливають на усі компоненти пізнання: на відчуття, сприйняття, уяву, пам'ять і мислення. Учені довели, що уява більше, ніж інші психічні процеси пов'язана з емоціями людини. Вона не лише виникає під впливом

почуттів, але і сама стає одним з найпотужніших їх джерел. Існують певні закономірності співвідношення емоційних станів з якістю мислення: щастя має тенденцію сприяти виконанню пізнавального завдання, тоді як нещастя гальмує її виконання. Позитивні емоції збільшують мотивацію, а негативні її зменшують. Вольові процеси людини теж тісно пов'язані з емоціями. Настрій відбивається на усіх етапах вольового акту: на усвідомленні мотиву, ухваленні рішення і розгортанні процесу досягнення мети, прийнятого рішення, що завершується (чи що може завершитися) виконанням. Так, емоційна привабливість мети множить сили людини, полегшує виконання рішення. В той же час рішення, прийняті в стані емоційної напруги, в гнівному роздратуванні, потім не виконуються, сам мотив, що послужив основою ухвалення рішення, може не відповідати переконанням людини, її поглядам на життя, її моралі.

Для психічного здоров'я дитини потрібна збалансованість емоцій, тому при вихованні емоцій важливо не просто навчити дітей стимулювати себе в процесі вольової дії за допомогою позитивних емоцій, але і не боятися негативних емоцій, що неминуче виникають в процесі діяльності, творчості, бо неможливо уявити собі якусь діяльність без невдач і помилок.

Проведений нами комплекс занять допомагає в розвитку творчих здібностей та особистісних характеристик дитини, зокрема здібності до емпатії (здатності до співпереживання). Заняття сприяють також розвитку самооцінки дитини, розумінню нею проблем власного внутрішнього світу, вони зосереджують увагу дітей на співвідношенні характеру емоційної поведінки з її наслідками для оточуючих, сприяють розвитку почуттів приязні, жалю, безкорисливості, вдячності та відповідальності за власні вчинки. Комплекс занять сприяє формуванню емоційної зрілості дітей тому, що в ході його проходження у них зменшується кількість імпульсивних, тривожних і агресивних реакцій у поведінці.

Методичні форми і прийоми організації роботи підібрані з метою допомогти формуванню особистості гуманної, духовної, доброї по

відношенню перш за все до себе, а також до всіх оточуючих. Методи, використані в роботі, сприяють прищепленню малцям душевної доброти через співпереживання емоцій радості, успіху, задоволення.

Провідною метою занять по розвитку емоційно-образних компонентів потенціалу обдарованих дітей є: ввести дитину в складний світ людських емоцій, допомогти прожити певний емоційний стан, пояснити, що він позначає, і дати йому словесну назву. Накопичуючи певні моменти проживання і фіксації на якому-небудь відчутті, дитина зможе створити свій власний «емоційний фонд», за допомогою якого вона зможе орієнтуватися у власних відчуттях і у відчуттях людей, які її оточують.

З метою реалізації поставленої мети, ми визначили наступні завдання занять:

1. Формувати усвідомлене сприйняття емоцій.
2. Уміння адекватно виражати емоційні стани вербально і невербально.
3. Уміння розуміти емоційні стани інших людей.
4. Розвиток довільної регуляції свого емоційного стану та поведінки.
5. Зняття тривожності.
6. Підвищення групової згуртованості.
7. Формувати уміння виражати свої негативні емоції соціально прийнятними способами.
8. Вчити орієнтуватися у назвах та специфіці прояву людиною основних емоцій – інтересу, радості, подиву, горя, гніву, огиди, презирства, страху, сорому, провини.
9. Формувати вміння встановлювати зв'язки між життєвими подіями, переживаннями людини та виразом її обличчя.
10. Робити елементарні припущення з приводу настрою рідних та близьких, очікуваних дій, ймовірних наслідків для себе.

Під час реалізації системи роботи по розвитку емоційно-образних компонентів потенціалу обдарованих дітей ми використовували наступні **форми і методи роботи.**

1. Етичні бесіди.
2. Рольове програвання ситуацій.
3. Вправи на самопізнання та самовиховання.
4. Етюди, пантоміма, мімічна гімнастика на відтворення окремих рис характеру та соціально забарвлених почуттів.
5. Образотворча діяльність. Вільне і тематичне малювання.
6. Психомоторні вправи та рухливі ігри.
7. Психогімнастика. Візуалізація.

Проведені заняття мали чітко визначену структуру.

1. Ритуал вітання. Дозволяв об'єднувати дітей, створювати атмосферу групової довіри і ухвалення. Ритуал може бути придуманий самою групою.

2. Розминка – дія на емоційний стан дітей, рівень їх активності. (Психогімнастика, ігри на зосередження). Розминка виконувала важливу функцію настроювання на продуктивну групову діяльність. Вона проводилася не тільки на початку заняття, але і між окремими вправами. Вправи розминок вибиралися з урахуванням актуального стану групи. Одні дозволяють активізувати дітей, підняти їх настрій; інші, навпаки, були спрямовані на зняття емоційного збудження.

3. Рефлексія попереднього заняття. Дозволяла пригадати пройдений матеріал, оцінити важливість його використання в житті та пов'язати з поточним.

4. Основний зміст заняття – сукупність психотехнічних вправ і прийомів, спрямованих на вирішення завдань даного заняття (ігротерапія, казкотерапія, програвання ситуацій, етюди, групова дискусія). Пріоритет віддавався багатофункціональній техніці, спрямованій одночасно на розвиток пізнавальних процесів, формування соціальних навичок, динамічний розвиток групи. Важливий порядок пред'явлення вправ і їх загальна кількість. Послідовність припускає чергування діяльності, зміну психофізичного стану дитини: від рухомого до спокійного, від інтелектуальної гри до техніки релаксації.

5. Рефлексія заняття – оцінка заняття. Дві оцінки: емоційна (сподобалося – не сподобалося, було добре – було погано і чому) і смислова (чому це важливо, навіщо ми це робили).

6. Ритуал прощання. Дозволяв об'єднувати дітей, створювати атмосферу групової довіри і ухвалення. Ритуал може бути придуманий самою групою.

Основний зміст заняття включав завдання на розвиток дитячої творчості. Ми пропонували дітям малювати, ліпити з пластиліну, піску, чи робити аплікацію, відповідно до тематики заняття. Описані заняття включали в себе цікаві для дітей конкурси акторської майстерності. Так, наприклад закінчення вивчення певної емоції передбачало проведення такого конкурсу. Ми фотографували дітей, а потім розміщували фото на стенд, номінації яким присвоювали самі діти, мотивуючи свій вибір. Закінчення будь-якого заняття усієї системи роботи з обдарованими дошкільниками передбачало проведення аналітичного етапу. Аналітичний етап відрізняється тим, що після пояснення і закріплення матеріалу ми пропонували дітям відповісти на запитання по темі, які відповідають індивідуальним можливостям кожної дитини.

Описані нами різні види занять з обдарованими дошкільниками ми проводили протягом року. В тиждень таких занять було три, відповідно до виду. Не дивлячись на те, що заняття відносяться до різних видів, вони завжди були поєднані однією темою.

Висновки до розділу 2

Розроблена програма розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку спрямована на співпрацю батьків, вихователів закладу дошкільної освіти. У програмі визначено мету і завдання. До структури програми входить: підготовка колективу закладу дошкільної освіти до роботи з обдарованими дітьми старшого дошкільного віку, система занять з дітьми (гурткова робота), робота з батьками. В основі програми роботи з дітьми старшого дошкільного віку лежить розвиток внутрішніх механізмів творчої уяви як новоутворення у дітей дошкільного віку та основної характерної якості

обдарованої дитини. Визначено мету, завдання, особливості програми, психолого-педагогічні принципи розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку та умови розвитку уяви в обдарованих дітей. У створеній нами програмі виділено компоненти розвитку обдарованих дошкільників: пізнавальний інтерес, розумові здібності та дитячі види діяльності. Всі ці напрями були реалізовані на різних видах занять: ознайомлення зі знаковою системою, заняття по ознайомленню з навколишнім світом, заняття по ознайомленню з емоціями. На заняттях широко використовувалися такі прийоми фантазування: збільшення – зменшення, оживлення малюнка, перетворення людини на будь-який об'єкт, перевтілення людини у транспорт, складання історій, придумування казки з незвичайними персонажами, придумування пісні, створення плану особистого міста, створення римовок із запропонованих слів, створення сюжету з окремих знаків, антропоморфізм, наділення неживих об'єктів здатностями і якостями живих істот, наділення неживих об'єктів незвичайними здатностями, пришвидшення та уповільнення подій, пришвидшення та уповільнення часу, машина часу, чарівне виконання особистих бажань та матеріалізація думок.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні представлено теоретичне узагальнення підходів до вирішення проблеми та експериментальне дослідження питання розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку, яке полягає у визначенні методологічних, теоретичних і практичних основ стимулювання розвитку особистості обдарованої дитини старшого дошкільного віку.

Здійснена розвідка дала змогу сформулювати наступні висновки:

1. *Проаналізували теоретичні аспекти проблеми розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.* З'ясовано, що розуміння обдарованості не зводиться тільки до здібностей, а включає і особистісні якості дитини, які увійшли до запропонованих нами критеріїв обдарованості: допитливість, тривалий інтерес до діяльності, якісне виконання завдання, нестандартність відповідей дитини, самостійність, оригінальність та легкість виконання творчих завдань, внутрішня впевненість у правильності виконаних завдань.
2. *Розроблено програму розвитку творчої уяви для обдарованих дітей старшого дошкільного віку.* Ця програма спрямована на співпрацю батьків, вихователів закладу дошкільної освіти. У програмі визначено мету і завдання. До структури програми входить: підготовка колективу закладу дошкільної освіти до роботи з обдарованими дітьми, система занять з дітьми (гурткова робота), робота з батьками. В основі програми роботи лежить розвиток внутрішніх механізмів творчої уяви як новоутворення в дітей старшого дошкільного віку та основної характерної якості обдарованої дитини.

У створеній нами програмі виділено компоненти розвитку обдарованих дошкільників: пізнавальний інтерес, розумові здібності та дитячі види діяльності. Всі ці напрями були реалізовані на різних видах занять: ознайомлення зі знаковою системою, заняття по ознайомленню з навколишнім світом, заняття по ознайомленню з емоціями. На заняттях широко

використовувалися такі прийоми фантазування: збільшення – зменшення, оживлення малюнка, перетворення людини на будь-який об'єкт, перевтілення людини у транспорт, складання історій, придумування казки з незвичайними персонажами, придумування пісні, створення плану особистого міста, створення римовок із запропонованих слів, створення сюжету з окремих знаків, антропоморфізм, наділення неживих об'єктів здатностями і якостями живих істот, наділення неживих об'єктів незвичайними здатностями, пришвидшення та уповільнення подій, пришвидшення та уповільнення часу, машина часу, чарівне виконання особистих бажань та матеріалізація думок.

3. Здійснили констатувальну діагностику розвиненості творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Мета експериментального дослідження – вивчення особливостей творчої уяви потенційно обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Основні функції вихователя закладу дошкільної освіти полягають не тільки у констатуванні факту обдарованості, а й у створенні спільно з педагогічним колективом умов, доборі змісту і форм організації життя і діяльності дітей, які сприяють збереженню і зміцненню їх фізичного та психічного здоров'я, забезпечують відповідно до вікових потреб емоційний комфорт та можливості для повноцінного розвитку творчої активності, нахилів, здібностей кожної дитини, виховання її як індивідуальності, особистості. Здійснення цих функцій вимагає як спільних, взаємопов'язаних форм роботи з педагогічним колективом, та їхніми батьками, з вихователями.

Для діагностики розвиненості творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку ми розробили показники критерії та рівні .

Обдаровані діти демонструють вищі показники розвитку творчої уяви, ніж звичайні. У них частіше відзначені показники 2-го, 3-го і 4-го типів виконання завдань. У дітей старшого дошкільного віку з високими показниками ознак обдарованості немає найнижчих типів виконання завдань, на відміну від дітей з середнім рівнем прояву ознак обдарованості. В обдарованих хлопчиків найчастіше відзначений другий тип виконання завдань

на уяву (54,59 %), у дітей з середнім рівнем прояву обдарованості – 1 (57,1 %). В обдарованих дівчаток найчастіше відзначений як перший, так і другий тип виконання завдань (по 40 %), у дітей з середнім рівнем прояву обдарованості – 1 (61,6 %).

4. *Експериментально перевірили ефективність програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.* Розроблена програма розвитку творчої уяви обдарованих дошкільників відповідно до умов створеного розвивального середовища спрямована на стимулювання розвитку особистості обдарованих дітей старшого дошкільного віку, розкриття їх індивідуальності, забезпечення цілісного світобачення, поглиблення творчого та системного мислення, створення сприятливих умов для формування трьох компонентів структури обдарованості: пізнавальної активності, розумових здібностей і творчого потенціалу, реалізованих упродовж різних видів занять.

Традиційні програми розвитку особистості обдарованої дитини старшого дошкільного віку, як видно, потребують подальшого удосконалення. Їх вузькість визначається не тільки тим, що залишається багато спірного та суперечливого в розумінні дитячої обдарованості. Необхідно подолати ще як мінімум два неправдивих стереотипи: дитяча обдарованість – явище рідкісне; виховання і розвиток обдарованих дітей повинен здійснюватись у спеціально створених умовах спеціалізованих закладів.

Проведене дослідження розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальшого аналізу полягають у поглибленому вивченні умов та чинників розвитку творчої уяви обдарованих дошкільників, удосконаленні засобів її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ванбреннер С. Методичне навчання обдарованих дітей в американській школі. *Обдарована дитина*. 2018. № 1, 2.
2. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення. Тернопіль, 2017.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». Наук. кер. та упорядник О.Кононко [3-ге видання випр.] – к., 2020.
4. Басюк Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток. *Вісник Житомирського державного університету : Педагогічні науки*. 2019. Випуск 46. С.17-20.
5. Гузенко О. А. Мотиваційний аспект творчої діяльності обдарованої дитини. *Нові технології навчання*. К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2017. Вип. 47. С. 127.
6. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць* №9. К, 2018. С. 114-120.
7. Данилевич Л.А. Психологічні відмінності прояву перфекціонізму обдарованих і девіантних особистостей. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. XI, ч.6. К. 2019. С. 123-130.
8. Земляна Л. Школа випереджувального навчання. *Дошкільне виховання*. 2015. №12. С. 18.
9. Загребельна О. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості: теоретичний аналіз. *Обдарована дитина*. 2018. № 8. С. 63-67.
10. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2020. 112 с.
11. Красноголов В. Методи навчання дітей обдарованих дітей. *Обдарована дитина*. 2019. № 5. С.18-25.
12. Карабаєва І. Взаємозв'язок уяви, гри та навчання в дошкільному віці. *Обдарована дитина*. 2018. №10. С. 51-56.

- 13.Карпенко Н.А. Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія «Психологічна»: зб. наук. праць. Львів. Вип. 1. С. 332-345
- 14.Карабаєва І. І. Доекспериментальні методи визначення та діагностування обдарованості. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Випуск 2. К.: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2019. С. 32-42
- 15.Карабаєва І. І. Підтримка обдарованих дошкільників – стратегія розвитку творчого потенціалу дітей. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості.* Житомир: Видво ЖДУ ім. І.Франка, 2018. Т.6 2008. Вип. 3. С. 128-129.
- 16.Карабаєва І. І. Комплексний підхід у вивченні обдарованих дітей старшого дошкільного віку. *Обдарована дитина.* 2018. № 8. С. 23-28.
- 17.Карабаєва І. І. Експериментально-психологічне обстеження обдарованих дітей старшого дошкільного віку. *Обдарована дитина.* 2018. № 9. С. 33-40.
- 18.Карпенко Н. А. Генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2019. 21 с.
- 19.Карабаєва І. І. Особливості розвитку уяви дітей. К.: Шкільний світ, 2018. 128с.
- 20.Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології. *Обдарована дитина.* 2018. № 1. С. 2-7.
- 21.Кузьменко В. Вікові особливості розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку. Навчання і виховання обдарованої дитини. 2014.Вип. 2. С. 128-139.
- 22.Кузьменко В. У. Вивчення обдарованості дошкільника. Змістові та організаційні особливості. *Психолог дошкілля.* 2019. № 1. С. 28-31.
- 23.Кузьменко В. У. Естетична обдарованість дошкільника: теоретичні засади діагностичної роботи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* К.: Інститут обдарованої дитини. 2020. № 8-9. С. 114-116.

24. Кузьменко В. У. Провідні методологічні підходи проблеми виявлення обдарованості дитини дошкільного віку. *Обдарована дитина*: Науково-практичний освітньо-популярний журнал. 2019. № 9. С. 11-16.
25. Кузьменко В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини. *Дошкільне виховання*. 2018. № 6. С. 6.
26. Кузьменко В. Наріжний камінь особистісно орієнтованої моделі: урахування індивідуальних відмінностей дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2018. № 3. С. 7-10.
27. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: Навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дошкільника «Я у Світі». К.: Світич, 2019. 208 с.
28. Куліш Н. М. Розвиток самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2013. 19 с.
29. Климчук В. О. Вплив внутрішньої мотивації на розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Обдарована дитина*. 2020. № 10. С. 60-63.
30. Червонна Т. Обдаровані діти. Діагностика та супровід. К., 2018.
31. Пошук, ініціатива, майстерність: методичні рекомендації на допомогу вихователям груп випереджувального розвитку. Рівне, 2018.
32. Прохорова Л. Разваем творческую активность дошкольников. *Дошкольное воспитание*. 2016. №5. С. 21-27.
33. Теплов Б. Способности и одаренность. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. К., 2001. С. 31-35.
34. Ткаченко С.М. Києвицький Н.Н. Творчо обдарована особистість мета роботи педагогічного колективу. *«Педагогіка Сумщини»* 2020. №1. С. 30-34.
35. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: Збірник наукових праць №9. К, 2018. С. 114-120.
36. Савенкова А. Маленький исследователь. Как научить дошкольника приобретать знания. Ярославль, 2014.

37. Степанець Н. В. Обдарована дитина. *Психологічна газета*. 2015. № 7 (31). С. 27-28.
38. Музика О. Л. Ціннісна свідомість і розвиток обдарованості. К.: ТОВ Міжнар. фін. агенція, 2017. 24 с.
39. Музика О. О. Взаємозв'язок мотивації і здібностей у становленні творчої обдарованості. *Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога*: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2012. С. 146-149.
40. Литвиненко І. С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників: автореф. дис. канд... психол. наук: 19.00.07
41. Піроженко Т. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практ. психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. К.: Світич, 2013. 40 с.
42. Чорна Л. Обдарованість, її загальна ат спеціальні складові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 12.
43. Чернова М. М. Методологічні засади проблеми обдарованості особистості. Матеріали Міжнародної науковопрактичної Інтернет-конференції «Соціальна та психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей і студентів». *Режим доступу до журн.: [фит.еди.иа/10mt:ott.pBr?i: '=15](http://fit.edu.ua/10mt:ott.pBr?i: '=15)*
44. Рудницька Н. Ю. Сучасні підходи до аналізу обдарованості та диференціації її видів і складових. *Вісник Житомирського державного університету: Педагогічні науки*. 2009. Випуск 44. С. 51-54.
45. Романченко Т. В. Діагностика творчої уяви старших дошкільників. *Психолог дошкілля*. 2020. № 4 (9). С. 33-37.
46. Романченко Т. В. Розвиток творчої уяви дошкільників як умова формування креативності. *Психолог дошкілля*. 2020. Спецвипуск. № 9 (14). С. 35-41.
47. Романченко Т. В. Психологічна готовність дітей шестирічного віку до навчання у школі. Діагностична програма. *Психолог дошкілля*. 2020. № 12.
48. Щорс В. В. Як не помилитися у виявленні ранньої обдарованості дитини. *Обдарована дитина*. 2017. №3. С. 53-61.

- 49.Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*.2018. № 6. С. 43-48.
- 50.Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*.2018. № 8. С. 55-62.
- 51.Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2018. № 10. С. 43-50.
- 52.Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2019. № 1. С. 47-53.
- 53.Янковчук М. М. Сім'я в дидакто-емоційній генезі обдарованості. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Кам'янецьПодільський: Аксіома, 2019. Випуск 6. Частина 2. С. 422-431.

ДОДАТКИ

Додаток А

Апробація результатів та публікації.

Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 2-х науково-практичних конференціях різного рівня: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» (27 листопада 2020 року); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи» (28 квітня 2021 року). За результатами дослідження опубліковано 2 статті:

1. Касяненко А. Обдарованість дітей дошкільного віку: психологічний аспект. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 листопада 2020 року)*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. С. 54–60.
2. Касяненко А. Завдання дошкільної освіти щодо формування творчих здібностей у дітей у закладах дошкільної освіти. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (28 квітня 2021 року)*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 40–45.

1. Що я знаю про обдарованих дітей та особливості роботи з ними.

Якщо до мене в групу потрапила обдарована дитина:

- А. Я її відразу помічу.
- Б. Її важко виявити і я її не помічу.
- В. Помічу через тривалий час.

2. Інтелектуальна обдарованість проявляється вже у дошкільному віці.

- А. Так.
- Б. Ні.
- В. Не знаю.

3. Обдарована дитина – це завжди:

- А. Проблема для вихователя.
- Б. Цікавий співрозмовник.
- В. Нічим не відрізняється від інших дітей.

4. Обдарованість:

- А. Залишається на все життя.
- Б. Може проходити.
- В. Проявляється тільки в дитинстві.

5. Обдаровані діти надають перевагу:

- А. Спілкуванню з дорослими.
- Б. Спілкуванню з однолітками.
- В. Спілкуванню з батьками.

6. Я знаю, як виховувати обдаровану дитину.

- А. Так.
- Б. Ні.
- В. Не впевнена.

7. Обдаровані діти повинні виховуватись:

- А. У звичайних ЗДО.
- Б. У спеціалізованих центрах розвитку.
- В. Тільки на дому (індивідуально).

- 8. Які програми включають розділ про особливості роботи з обдарованими дітьми?**
- 9. Чим відрізняються обдаровані діти від інших? (4-5 особливостей).**
- 10. Які проблеми в стосунках і особистісному розвитку можуть виникати у обдарованих дітей на відміну від інших?**

Обробка результатів анкетування вихователів

Таблиця Б.1

Кількісний аналіз даних анкетування вихователів щодо обізнаності особливостей роботи з обдарованими дітьми

№ запитання	Варіанти відповідей (кількість)		
	А	Б	В
1	23	0	1
2	22	2	0
3	1	22	1
4	8	15	1
5	23	1	0
6	2	0	22
7	6	18	0

Таблиця Б.2

№ запитання	Варіанти відповідей (у %)		
	А	Б	В
1	95,83	0	4,16
2	91,6	8,3	0
3	4,16	91,6	4,16
4	33,3	62,5	4,16
5	95,83	4,16	0
6	8,3	0	91,6
7	25	75	0

Якісний аналіз. Які програми включають розділ про особливості роботи з обдарованими дітьми?

«Я у Світі» – 20 оптантів
«Дитина» – 5
«Зернятко» – 4
«Росток» – 3
«Перші кроки» – 1
«Крок за кроком» – 1
«Обдарування» – 1.

Чим відрізняються обдаровані діти від інших? (4-5 особливостей).

Розум 3 оптанти
Інтелект 5
Активність 2
Вихованість 1
Балакучі 1
Комунікативні 2
Ідуть на контакт 1
Потреба у спілкуванні 2
Цікаві співрозмовники 1
Зацікавленість 5
Допитливість 5
Порівняння 1
Компетентність 1
Уважні 4 Зконцентровані 1
Спостережливі 1
Уміють висловлюватись 1
Розмірковують 1
Уміють слухати 1
Прагнуть спілкуватися з дорослими 2
Багато питають 1
Швидко запам'ятовують 5
Багата уява 1
Розвинені психічні процеси 1
Творчі 4
Впевнені 1
Кмітливі 1
Талановиті 2
Мають великий кругозір 1
Розвинене мовлення 2
Уміння передати рух 1
Уміють малювати 1

Немає відповіді якостей - 1 оптант

1 якість – 2

2 якості – 5

3 якості – 9

4 якості – 6

5 якостей – 1

Які проблеми в стосунках і особистісному розвитку можуть виникати у обдарованих дітей на відміну від інших?

Відсутня дружба 3 оптанти

Незібраність – 1

Труднощі у спілкуванні з однолітками – 7

Нерозуміння однолітків – 1

Їх мало розуміють – 1

Не цікаво на заняттях – 1

Не цікаво з однолітками – 1

Емоційно-психологічні проблеми – 1

Відсутність підтримки з боку дорослих – 3

Нерозуміння дорослими такої дитини – 1

Не реалізують себе, не розвивають талант – 1

Обмеженість – 1

Відсутня відповідь – 3